

UNIVERZITE KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

**VÝZNAM RUČNÍCH PRACÍ V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA S TĚŽKÝM
ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM**

**THE MEANING OF HANDWORK IN LIFE OF VISUALLY
IMPAIRED PEOPLE**

Bakalářská práce

MARIE PROCHÁZKOVÁ

Vychovatelství

Kombinované studium

Vedoucí práce: PhDr. Monika Mužáková, Ph.D.

PRAHA 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Moniky Mužákové, Ph.D. V práci jsem použila informační zdroje uvedené v seznamu.

V Praze dne 30.4. 2013

Vlastnoruční podpis

Děkuji PhDr. Monice Mužákové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a náměty, které mi poskytla při zpracování bakalářské práce.

Děkuji všem ženám, které byly ochotné se mnou uskutečnit rozhovory do výzkumné části této práce.

Anotace

Tato bakalářská práce přináší výsledky kvalitativního výzkumu, který se uskutečnil na vzorku čtyř žen s těžkým zrakovým postižením, jež se zabývají nebo zabývaly ručními pracemi.

V teoretické části jsou shromážděny informace týkající se vykonávání ručních prací lidmi se zrakovým postižením v co nejširším kontextu.

Praktická část je zaměřena na analýzu a zpracování dat získaných pomocí hloubkového rozhovoru. Její přínos spočívá v hlubším pohledu na specifickou skupinu reprezentovanou jedinci s rozdílnými podmínkami, postoji i důvody, kvůli kterým se začali ručním pracím věnovat.

Klíčová slova

ruční práce a vzdělávání, techniky ručních prací, ruční práce na školách pro zrakově postižené, člověk se zrakovým postižením, přijetí vlastního znevýhodnění, tvořivost u lidí se zrakovým postižením, kompenzační pomůcky, neziskové organizace, rekvalifikace, volný čas člověka se zrakovým postižením, sociální dopad ručních prací, hloubkový rozhovor

Synopsis

This bachelor's thesis brings the results of qualitative research which was conducted with a sample of four visually impaired women who occupy or occupied themselves with handwork. In the theoretical part, information related to performance of handwork by visually impaired people in the widest context is gathered.

The practical part is focused on analysis and processing of data generated by in-depth interview. Its benefit resides in a deeper insight on a specific group represented by individuals with different conditions, attitudes and reasons on the grounds of which they began performing handwork.

Keywords

handwork and education, handwork techniques, handwork in schools for the visually impaired, visually impaired person, acceptance of own handicap, creativity of

visually impaired people, assistive devices, nonprofit organizations, retraining, leisure time of visually impaired people, social effect of handwork, in-depth interview

Souhlasím s půjčováním bakalářské práce v rámci knihovních služeb.

Obsah

Úvod.....	8
1 Ruční práce, jejich obsah a postavení ve vzdělávání.....	11
1.1 Ruční práce v historickém kontextu	11
1.2 Vývoj technik využívaných lidmi se zrakovým postižením.....	13
1.2.1 Šití.....	13
1.2.2 Pletení	13
1.2.3 Háčkování	14
1.2.4 Drhání	14
1.2.5 Paličkování.....	15
1.2.6 Drátkování	15
1.2.7 Tkaní	16
1.2.8 Košíkářství	17
1.3 Ruční práce v systému vzdělávání v českých zemích	17
1.4 Ruční práce na školách pro zrakově postižené	18
2 Předpoklady pro ruční práce u lidí se zrakovým postižením.....	21
2.1 Přijetí vlastního znevýhodnění.....	21
2.1.1 Nonakceptace	22
2.1.2 Akceptace.....	24
2.2 Tvořivost u lidí se zrakovým postižením.....	25
2.2.1 Druhy tvořivosti lidí trpících a s postižením	26
2.3 Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením, využívané při ručních pracích.....	29
2.3.1 Pomůcky pro osoby se zbytky zraku	29
2.3.2 Kompenzační pomůcky pro nevidomé	31
2.3.3 Netradiční kompenzační pomůcky a jejich možné využití při ručních pracích	32
2.4 Získávání informací a prezentace výrobků.....	33
2.5 Ruční práce a volný čas člověka se zrakovým postižením.....	35
2.6 Sociální dopad ručních prací v životě s postižením.....	36
3 Výzkumná část.....	38
3.1 Cíle výzkumu a jeho potenciální význam.....	38
3.1.1 Cíl intelektuální.....	39
3.1.2 Cíl praktický	39
3.1.3 Cíl personální	40
3.2 Použité metodické nástroje	40
3.2.1 Výběr respondentů	40
3.2.2 Etická kritéria výzkumu.....	42
3.2.3 Metoda sběru dat.....	42
3.2.4 Validita výzkumu	43
3.2.5 Metoda fixování dat	44
3.2.6 Výzkumné otázky a vedení rozhovoru	44
3.3 Způsob analýzy a zpracování dat	46
4 Vyhodnocení rozhovorů	47
4.1 Proč právě ruční práce?.....	47
4.1.1 Výhody ručních prací.....	47

4.1.2 Nevýhody ručních prací.....	49
4.2 Význam ručních prací z hlediska vyrovnávání se se zrakovým postižením.....	50
4.2.1 Kompenzační význam ručních prací.....	51
4.2.2 Sociální význam ručních prací.....	51
4.2.3 Psychologický význam ručních prací	52
4.3 Význam ručních prací z hlediska tvořivosti.....	55
4.4 Význam ručních prací z hlediska trávení volného času.....	59
4.4.1 Negativní volný čas	59
4.4.2 Pozitivní volný čas.....	60
4.5 Význam ručních prací jako výdělečné činnosti	60
5 Závěry výzkumu	62
Závěr	65
Seznam použité literatury	68
Seznam použité literatury z elektronických zdrojů.....	69
Používané odkazy	71
Seznam příloh	71

Úvod

Celý život mám velmi blízko k lidem se zrakovým postižením. Hrávala jsem ochotnické divadlo v amatérském souboru Verva, v němž polovina členů je nevidomých nebo slabozrakých. Zde jsem také potkala svého budoucího manžela, který je těžce slabozraký.

V roce 1996 jsem pracovala jako osobní asistent lidí se zrakovým postižením ve Společnosti nevidomých a slabozrakých v ČR¹ a v letech 1999 – 2000 jsem pracovala ve Sjednocené organizaci nevidomých a slabozrakých² ve Středisku integračních aktivit.³ Právě zde jsem se setkala s lidmi, kteří se přes své zrakové postižení s velkým nadšením a vytrvalostí účastnili kurzu paličkování. S obdivem jsem sledovala pevné odhodlání zcela nevidomé paní, která i přes dlouhý počáteční neúspěch vydržela pravidelně chodit na kurz a po několika měsících vytvářela krásné paličkované krajky.

Proto jsem si za téma bakalářské práce zvolila „Význam ručních prací v životě člověka s těžkým zrakovým postižením“. Domnívám se, že pokud se tito lidé zabývají ručními pracemi, zásadně tím obohacují svůj život, a to ve více oblastech. Zároveň obohacují i život lidí bez postižení, se kterými mohou prostřednictvím tohoto zájmu navázat kontakt. Lidem se zrakovým postižením, stejně jako vidícím, je vlastní potřeba činnosti, potřeba aktivně trávit volný čas a potřeba vytvářet věci určité hodnoty. Pro nás, kteří vidíme, je odhodlání, vytrvalost a konečné výrobky lidí se zrakovým postižením zdrojem obdivu a inspirace. Sdílení těchto hodnot napomáhá sblížení světa vidících a nevidomých. Nad ručními pracemi se otevírá prostor pro společné zážitky. Lidé se zrakovým postižením zažívají pocit radosti, úspěchu a zvyšuje se jejich sebevědomí.

---

¹ Společnost nevidomých a slabozrakých v ČR – společnost poskytující služby občanům se zrakovým postižením v české republice v letech 1990 – 1996.

² Sjednocené organizaci nevidomých a slabozrakých ČR – organizace poskytující široké spektrum služeb občanům se zrakovým postižením na celorepublikové úrovni. Vznikla v roce 1996 sloučením dvou dosud fungujících organizací a to Společnosti nevidomých a slabozrakých v ČR a Českou unii nevidomých a slabozrakých v ČR.

³ Středisko integračních aktivit – středisko je součástí SONS ČR. Do roku 2000 byla jeho náplní hlavně kulturní a volnočasová činnost organizovaná pro lidi se zrakovým postižením, pod vedením Ing. Miroslava Michálka. Toto středisko bylo zrušeno a v současné době funguje v jiné podobě. Poskytuje služby prvního kontaktu a sociálně aktivizační služby.

Záměrem teoretické části bakalářské práce je nalézt a zpracovat potřebné množství informací z odborné literatury a dostupných informačních zdrojů, které by mohly vést k objasnění všech aspektů problematiky provádění ručních prací lidmi se zrakovým postižením. Těmito aspekty myslím podmínky, za jakých je člověk se zrakovým postižením schopný a dostatečně motivovaný ruční práce vykonávat. Konkrétně, v jakém stadiu akceptace svého postižení se nachází, zda má dostatečný přístup k informacím o ručních pracích a kompenzačních pomůckách k nim potřebných, zda má možnost vyhledat pomoc vidícího člověka a má-li možnost své výrobky nějakým způsobem prezentovat nebo jinak využít, aby výsledek jeho snažení byl obohacující pro něj i jeho okolí. Pro ucelenější vhled do problematiky uvádím i krátký přehled ručních prací historicky spjatých s lidmi se zrakovým postižením a letný náhled na historii vzdělávání mládeže se zrakovým postižením v českých zemích.

V praktické části ověřuji, zda zjištěné informace korespondují se zkušenostmi konkrétních nevidomých, kteří se věnují ručním pracím. Vzhledem k tomu, že jde o zjišťování subjektivních zkušeností a prožitků konkrétních lidí se zrakovým postižením, používám k tomuto účelu metodu kvalitativního výzkumu, konkrétně hloubkový rozhovor neboli interview. Dotazované jsem hledala prostřednictvím přátel i organizací věnujícím se problematice lidí se zrakovým postižením. Překvapilo mne, jak relativně málo nevidomých se dnes ručním pracím věnuje. Do popředí zájmu i aktivit škol a organizací pro lidi se zrakovým postižením se dnes dostává práce s keramickou hlinou a samozřejmě informační technologie. Je to mimo jiné i důsledek změn na trhu práce a zániku tzv. tradičních slepeckých řemesel.

Cílem bakalářské práce je analýza významu ručních prací v životě člověka se zrakovým postižením. Získané poznatky by mohly vést k rozšíření nabídky volnočasových aktivit ve školách i v neziskových organizacích pro lidi se zrakovým postižením. Zjištěná data by mohla být využita při podání žádosti o grant na podporu projektů a kurzů zabývajících se výukou konkrétních technik ručních prací a následnou prezentací či prodejem výrobků pro veřejnost.

Součástí praktické části bakalářské práce je vyhodnocení rozhovorů a závěr. Doslovný přepis rozhovorů je součástí přílohy spolu s fotografiemi výrobků některých respondentů.

Věřím, že by tato práce mohla být povzbuzením pro učitele pracovní výchovy a lektory kroužků ručních prací v neziskových organizacích.

1 Ruční práce, jejich obsah a postavení ve vzdělávání

„Paradigmatem⁴ oftalmopedie⁵ je pochopení specifických potřeb zrakově handicapovaných s odpovídajícím přístupem v oblasti postižení a následný normální postoj k jeho životu s cílem zajišťování standardní životní pohody.“ (Květoňová-Švecová s.10, 2000)

Podmínkou k zajišťování standardní životní pohody člověka patří naplnění jeho základních potřeb. Podle Maslowa⁶ (1908 – 1970) jsou to fyziologické potřeby, potřeba bezpečí a jistoty, potřeba lásky, přijetí a sounáležitosti, potřeba uznání a úcty a potřeba seberealizace. Přičemž za nejvyšší považuje Maslow potřebu seberealizace, která označuje lidskou snahu naplnit svoje schopnosti a záměry (Maslowova pyramida potřeb, 2011). Tyto potřeby jsou společné všem lidem, ty se zrakovým postižením nevyjímaje. Mají-li mít možnost využívat své schopnosti, potřebují nejen pomoc druhých lidí, ale i přístup k informacím o tom, jak nebo kde mohou svoje schopnosti rozvíjet. Jednou z možností seberealizace ve volném čase, a jak se ukazuje i v pracovním zaměření, mohou být ruční práce.

1.1 Ruční práce v historickém kontextu

V obecném smyslu a historickém kontextu můžeme ruční práce chápat jako činnost, jejímž produktem jsou předměty denní potřeby určené k usnadnění obživy, ke zlepšení komfortu bydlení, k odívání a zdobení sebe, svého oděvu i svých příbytků. Jako takové jsou tedy nedílnou součástí života člověka už od dob prehistorických. Dá se říci, že schopnost vytvářet nové předměty a touha vylepšovat je jak po stránce funkční, tak i designu, přímo souvisí s rozvojem lidské kultury. V průběhu historie můžeme sledovat odlišnosti ve volbě ručních prací, materiálů a technik v závislosti na společenském postavení. Chudí lidé byli nuceni sami si vyrábět drobné předměty denní potřeby a šatstvo, a zároveň je zručně opravovat. Tato činnost byla převážně vykonávána ženami jako součást jejich společensky přisuzovaného úkolu starat se o

---

4 Paradigmatem je souhrn všech pojetí vědní disciplíny v určitém časovém úseku. (Pojem paradigma, [cit. 2012-10-28] 2006)

5 Oftalmopedie se zabývá speciálně pedagogickou péčí o osoby se zrakovým postižením. (Květoňová-Švecová, 2000)

6 Abraham Harold Maslow, americký psycholog (Abraham Maslow, [cit. 2012-10-28] 2012)

rodinu a domácnost. U vyšších vrstev a v šlechtických rodinách dostaly ruční práce - především vyšívání - statut ukazatele dobrého vychování dívek. Ruční práce tak nabyly nový sociální význam. K výchově mladé slečny patřilo osvojit si schopnost vyšívát, plést, háčkovat. Těmito výrobky se výše situovaná rodina prezentovala před okolím. (Kaucká, 1990)

V tomto duchu, tj. ve smyslu úspěšného se zhoštění role ženy-manželky a matky byly dívky z měšťanských vrstev vychovávány až do čtyřicátých let 19. století. Výchova a vzdělávání se odehrávala především v rodině s přispěním domácích vychovatelů, nebo v penzionátu či klášterní škole. Cílem bylo, aby dovedla řídit domácnost, pečovat o děti a přiměřeně reprezentovat dům a manžela. 6. prosince 1774 byla pro všechny země monarchie zavedena povinná školní docházka a vytvořen pevný systém nižšího školství. V roce 1775 byly zákonem zřízeny, jako součást hlavních škol, školy dívčí se zaměřením na základní vzdělání a vyučování ručním pracím. Z rozvrhu dívčího oddělení pražské normální školy v roce 1788 vyplývá, že největší prostor zaujímal ve výuce ruční práce (12-17 hodin týdně). (Rozvoj vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, [cit. 2013-01-26] 2011)

V této době, tj. v průběhu 18. století dochází ke změně v postavení ručních prací v životě chudších vrstev obyvatelstva. Začíná období technické revoluce a výrobu textilních i jiných výrobků přebraly ve velkém stroje a továrny. Tento vývoj přetrvává přes celé 19. století, kdy ruční práce sice i nadále zůstaly pro mnohé prostředkem obživy, ale pro obyvatele měst se navíc staly prostředkem k smysluplnému naplnění volného času. (Průmyslová revoluce, [cit. 2012-10-14] 2001)

Tolik pro pochopení historie i významu pojmu ruční práce v obecném smyslu. V užším významu je dnes tento pojem chápán jako činnost zájmová, převážně dívčí. Nejčastěji se mezi ruční práce řadí: tkaní, pletení, háčkování, drhání, paličkování, šití, vyšívání, patchwork, batika a drátkování. Výčet to jistě není vyčerpávající, některé techniky dnes zažívají rozkvět, jiné naopak upadají v zapomnění. (Brittainová, 1996) Například patchwork se dnes stává módní záležitostí pro svůj atraktivní vzhled a využití odpadních materiálů, tj. zbytků látek. Batika je již několik desetiletí oblíbenou technikou zdobení textilu pro svou jednoduchost a cenovou dostupnost materiálů. Stala se velmi často využívanou technikou volnočasových aktivit na dětských táborech a

zážitkových akcích. Batikované výrobky bývají nejčastějším sortimentem nabízeným jako produkt chráněných dílen neziskových organizací a zároveň je povýšena až na uměleckou úroveň ve výrobcích prodávaných ve speciálních buticích. Naproti tomu šití a pletení upadlo s přílivem levných textilních produktů z druhé ruky (tzv. second handů) a stánků s čínským textilem v nemilost a stalo se v dnešním časově vytíženém světě zbytečnou ztrátou času. Obecně by se dalo říci, že je dnes spíše zájem o ruční práce zabývající se tvorbou originálních doplňků, ať už jde o oblečení, šperky nebo bytové doplňky, které obohacují nabídku jinak poměrně uniformních továrních výrobků.

1.2 Vývoj technik využívaných lidmi se zrakovým postižením

1.2.1 Šití

Šití je technika především užitková, je úzce spojena s každodenní potřebou odívat se. Umění zhotovování oděvu se člověk naučil od Boha, jak čteme v první knize Mojžíšově: „Hospodin Bůh udělal Adamovi a jeho ženě kožené suknice a přioděl je.“ (Bible Gn.3.21, 1990) Nejstarší historické prameny dokládají, že původní ženskou prací již ve starověku bylo předení, tkaní z vlny a lnu a zhotovování šatů pro celou rodinu. (Bible, 1990) V Řecku i Římě měly ženy tuto práci dokonce za povinnost. Ve středověku spolu s rozmachem řemeslných cechů přešlo šití do rukou mužů. Jen ti se totiž mohli stát členy cechu. Výjimku tvořily vdovy. Později se však opět objevují nejen krejčí, ale i ženy švadleny. (Kaucká, 1999) Šití oděvů vždy bylo součástí domácích prací, i když v současnosti nejsou prováděny z nutnosti, ale většinou jako užitečná a kreativní volnočasová aktivita.

Šití je technika vyučovaná na základních školách pro děti se zrakovým postižením v rámci předmětu Člověk a svět práce nebo pracovní činnosti. Na druhém stupni se zařazuje také v předmětu Práce v domácnosti. (Veselá škola šance pro všechny, [cit. 2013-02-12])

1.2.2 Pletení

Pletení se vyvinulo ze síťování. Nejstarší dochované pletené práce byly nalezeny v Arábii a jsou ze 7. století po Kr. (Brittainová, 1996) V 16. stol. bylo pletení v Evropě tak rozšířeno, že byly zakládány pletařské cechy ve všech významnějších městech. R.

1564 vynalezl Angličan Wiliam Ryder⁷ (1544? - 1611) pletení punčoch na jehlicích. (Welch, 2011) Do té doby se punčochy vystřihávaly z tkané látky a spojovaly švy. Jednalo se o techniku poměrně zdlouhavou, pracnou a s velkým množstvím odpadního materiálu. V roce 1859 anglický pastor Wiliam Lee⁸ (1563 – 1614) vynalezl pletací stroj. (Lenfeldová, 2008) Pletení se stalo příjemnou a současně užitečnou volnočasovou aktivitou, při které bylo možno využít a zhodnotit starší materiály a příze.

Pletení se stalo oblíbenou volnočasovou aktivitou i u lidí se zrakovým postižením. Klub pletení bývá často pořádán v organizacích zabývajících se pomocí lidem se zrakovým postižením jako je SONS⁹ nebo Tyfloservis.

1.2.3 Háčkování

Háčkování podobně jako pletení se provádí navazováním smyček z nekonečného kusu příze. Objevilo se pravděpodobně zároveň s pletením a velmi úspěšně se rozšířilo po celém světě. V minulosti byly vyvinuty dvě odlišné formy háčkování. Vytváření vzdušných krajek za pomoci jemné příze a tenkého háčku nebo husté vzory ze silnější příze velkým háčkem. Druhý typ háčkování byl známější. Výrobky vytvořené touto technikou bychom našli v Číně (trojrozměrné figuríny), v Africe (pokrývky hlavy šamanů) i ve Skotsku (čepice a pláštěnky pro pastevce). První typ je až do současnosti využíván jako technika především zdobná, která většinou doplňuje již hotovou věc. (Brittainová, 1996)

Podobně jako pletení je i háčkování často náplní volného času osob se zrakovým postižením.

1.2.4 Drhání

Drhání je jednou z nejjednodušších technik ručních prací. V 70. letech minulého století zažívalo u nás velký rozkvět možná právě proto, že k této technice není zapotřebí žádných pomůcek. Nejčastěji se drhání využívá při výrobě oděvů, opasků, kabelek a bytových doplňků. Základem je vázání plochého a žebrového uzlu. Vznik drhání se dá

---

7 Wiliam Ryder (1544? - 1611) primátor Lodýna, úspěšný podnikatel, 1. začal v Anglii vyrábět vlněné punčochy dle italského vzoru

8 Wiliam Lee (1563 – 1614) anglický pastor a vynálezce

9 SONS – Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých

těžko doložit, ale jsou důkazy o využívání této techniky v 15. století ve Francii a v Itálii. V 19. století využívali drhání ve volném čase námořníci. U nás se začaly drhané užitkové předměty objevovat počátkem minulého století. (Růžičková, 2012)

Drhání bývá jednou z technik ručních prací prováděnou ve volném čase lidmi se zrakovým postižením.

1.2.5 Paličkování

O historii paličkování Kaucká (1999) ve své práci zmiňuje, že bylo známo již před 3000 lety ve starém Egyptě. Říká, že v hrobkách králů a vyšších státních úředníků byly nalezeny paličkované i šité krajky, paličky a jehly na šití i síťování a že k velkému rozkvětu paličkování došlo ve středověku. Naproti tomu se na internetových stránkách o historii paličkování dozvídáme, že první paličkované doplňky se objevily až v 2. polovině 16. století v Itálii. Na našem území se paličkováná krajka objevila v polovině 17. století. Krajka vzniká křížením a uvazováním volných nití navinutých na dřevěných paličkách. Vzor se vytváří podle předem navrženého vzoru, tzv. podvínku, který je upevněn pod vznikající krajkou na podušce zvané herdule. Krajky se využívalo k ozdobě oděvů a jako doplňku interiérů šlechtických sídel. Později se krajkářství rozšířilo i mezi prostý lid. V Čechách vznikla centra proslavená uměním krajkářské výroby až do dnešních časů. Nejznámějším je město Vamberk. (Netklub herdulky, [cit. 2012-10-26] 2010)

Paličkování je činnost velmi náročná na zručnost, dovednost a trpělivost. Přesto pod vedením Mgr. Heleny Sloukové, autorky „Metodiky výuky paličkované krajky pro zrakově postižené“, fungoval do roku 2000 v SONS Praha¹⁰ kroužek „Paličkování pro nevidomé“, který se od roku 2001 přesunul do Okamžiku – sdružení pro podporu nejen nevidomých. (Holeňová, Slouková, [cit. 2012-10-26] 2006)

1.2.6 Drátkování

Drátkování se vyvinulo z drátenického řemesla. Za kolébkou drátenictví je považováno Slovensko. V polovině 17. století však již bylo drátenictví běžné v horských oblastech nejen na Slovensku. Drát a kleště byly dostupné v každé domácnosti

---

10 SONS Praha – Pražská pobočka Sjedenocené organizace nevidomých a slabozrakých. Občanské sdružení občanů se zrakovým postižením, jejich rodinných příslušníků a příznivců.

a tak se drátování kameninového a keramického nádobí stalo oblíbeným způsobem technikou jak prodloužit jeho životnost. To postupně zaniklo při příchodu nových materiálů, ze kterých byly vyráběny hrnce a předměty denní potřeby. Dnes je drátkování téměř výhradně estetickou záležitostí. Šperky z drátků různých barev a tloušťky se často kombinují s korálky nebo přízí na drhání. (Drátkování, [cit. 2012-10-26] 2007)

Jak vyplynulo z rozhovorů s lidmi se zrakovým postižením, kteří se věnují ručním pracím, ve své činnosti využívají i techniku drátkování. A to nejčastěji v kombinaci s drháním nebo paličkováním. K technice se dostali buď kontaktem s člověkem, který se drátkování věnuje, nebo navštěvováním kurzu drátkování pro veřejnost. (viz blíže příloha číslo 2 a 3)

1.2.7 Tkaní

Tkaní je prastarou lidskou činností. Vyobrazení tkacího procesu jsou známa už z počátku neolitu, tj. asi 8. tisíc př. n. l. na hliněných destičkách. Nejstarší nálezy tkaných textilií jsou datovány do 7. př. n. l. V průběhu tisíciletí bylo umění tkaní látek ovládáno všemi kulturami. Lidé zdokonalovali tkací zařízení, ale také využívali nové materiály. Nejstarší tkaniny byly ze lnu, ale o něco později se začalo v Číně používat konopí. V Mezopotámii a Babylonii se textilie tkaly ze lnu a vlny. Vlněné textilie se tkaly také v Británii. Nejstarší nálezy hedvábných tkanin pocházejí z 1. tisíciletí př. n. l. z Asuánu. V našem letopočtu téměř do poloviny 18. století se způsob tkaní nemění, ale s průmyslovou revolucí přicházejí nové vynálezy, které zapříčinily zdokonalování tkacího stavu až do dnešní automatické podoby. (Historie textilu, [cit. 2012-10-26])

V současné době se ručně tkají převážně dekorativní textilie k výrobě drobných předmětů nebo koberečky ze zbytků textilií. Ruční tkaní na jednoduchém stavu je často jednou z technik využívaných v chráněných dílnách. Pro nevidomé je určen rekvalifikační kurz ruční tkadlec/tkadlena, který nabízí Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina.¹¹

---

¹¹ Dědina – je „Pobytové, rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé, o.p.s.“ se sídlem v Praze 6 na Dědině. Umožňuje lidem se zrakovým postižením absolvovat intenzivní kurzy v programu sociální rehabilitace, sociálně terapeutických dílen a pracovní rehabilitace, na které navazuje rekvalifikace s následným pracovním uplatněním. (Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina, o.p.s., [cit. 2012-10-26] 2010)

1.2.8 Košíkářství

Košíkářství nebo také splétání přírodních materiálů je opět jedna z činností, které mají velmi dávný původ. Zmínky o košíkářském umění můžeme najít už v Bibli ve starém zákoně, kde se vypráví o matce budoucího Izraelského vůdce Mojžíše, která tři měsíce po porodu ukryvala svého syna před Egypty. „ Ale déle už ho ukrývat nemohla. Proto pro něho připravila ze třtiny ošatku, vymazala ji asfaltem a smolou, položila do ní dítě a vložila do rákosí při břehu Nilu.“(Bible Ex 2.3, 1990) V různých částech světa se vyvinuly různé pletařské techniky, obvykle v závislosti na tom, jaké suroviny se v oblasti nejvíce vyskytovaly. Lidé dokázali využít pro svou potřebu vše, co se v jejich okolí vyskytovalo. Pletlo se tedy z travin, lýka stromů i keřů z vláken z listů tropických rostlin, větví, prutů, štípané dřeviny stromů i z kořenů. Přes široký sortiment pletařského materiálu existují jen tři základní techniky jeho zpracování. V Čechách se k pletení košíků používá tradičně sláma, loubek¹², orobinec a vrbové proutí. Pletení ze slámy je pro nedostatek materiálu téměř na pokraji zániku, pletení z loubku je zas velmi pracné na přípravu materiálu. Dnes se více vyžívá pletení lehkých tašek z orobince a nejčastěji pletení z vrbového proutí. V současnosti je velice oblíbeno pletení z pedigu¹³.

Nevidomí mají možnost naučit se košíkářství na Střední škole Aloyse Klara v rámci dvouletého studia nebo jako volnočasový kurz. (Střední škola a mateřská škola Aloyse Klara, [cit. 2013-02-16]) A v rámci rekvalifikačního kurzu košíkářská výroba, který nabízí Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina. (Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina, o.p.s., [cit. 2012-10-26] 2010)

1.3 Ruční práce v systému vzdělávání v českých zemích

Umění provádění ručních prací se předávalo v rodině z generace na generaci. V pozdním středověku se výroba některých předmětů denní potřeby přesouvala z domácností do řemeslných dílen a ruční práce provozované doma se specializovaly. Za reformace se výuce dívek v šití a pletení věnoval řád Uršulinek¹⁴. Čeští Bratři zakládali

---

12 Loubek – je pružný, plochý pásek odštípnutý ze dřeva, větve nebo kořene stromu.

13 Pedig - je přírodní materiál, který se dováží z tropů jihovýchodní Asie. Jde o vnitřní část stonku popínavé palmy nebo ratanu. (Pedig, [cit. 2012-10-26] 2012)

14 Uršulinky, nebo také Voršilky byl ženský řád založený v Itálii v 15. století a uctívající sv. Voršilu. Jeho posláním bylo především umožnit vzdělání dívkám a pečovat o chudé a nemocné. Řád se stal, na

při každém sboru dívčí školu, kde se dívky učily nejen číst a psát, ale také šít. S nástupem protireformace se na význam ručních prací zapomnělo a školní výuka se ubírala směrem k pasivnímu přejímání informací. Výuka ručních prací se vrátila zpět do rodinných kruhů a řemeslných dílen. Změna nastala až v 18. století spolu s reformou školství. Při tzv. triviálních školách byly zřízeny industriální školy pracovní. O jejich vznik se zasloužil především ThDr. Jan Ferdinand Kindermann (27.9. 1740 – 25.5. 1801), český pedagog, katolický kněz a později litoměřický biskup. Vyučovacím předmětem na industriálních školách bylo zpočátku jen předení, pletení a šití. Později přibývalo i síťování, pletení ze slámy a „přistřihování košil“. Tyto školy postupně zanikly. V roce 1869 byly v tehdejší Rakousko-uherské říši zařazeny ruční práce jako povinný vyučovací předmět. (Kaucká, 1999) V různých obměnách a s různými hodinovými dotacemi se ruční práce jako vyučovaný předmět zachovaly až do současnosti. Dnes jsou vyučovány na základních školách v předmětu Pracovní výchova a spolu s dalšími předměty spadají pod oblast Člověk a svět práce s hodinovou dotací 1 hodina týdně. Skutečně vyučovaný obsah se však liší školu od školy, dle zaměření školy a jejího technického vybavení. Nejčastěji se tak žáci mají možnost prakticky pocvičit na 1. stupni v přiřívání knoflíků a vyšívání a na 2. stupni v šití jednoduchých věcí jako např. povlak na polštářek. Jiné techniky ručních prací pak mají žáci možnost poznat buď v rámci poznávacích výletů školy, nebo jako volnočasovou aktivitu v zájmových kroužcích. (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2007)

1.4 Ruční práce na školách pro zrakově postižené

Výuka ručních prací byla nedílnou součástí výuky na školách pro zrakově postižené už od jejich založení na začátku 19. století.¹⁵ Filosofii těchto ústavů (opatoven) bylo „naučit slepce, aby se o sebe postaral, uživil se a nebyl nikomu na obtíž“. (Stručná dvoustletá historie školy, [cit. 2013-03-11]) V Soukromém ústavu pro slepé děti a na oči choré v Praze na Hradčanech se tedy vyučovalo pletení punčoch, předení, zhotovování sítí, vázání košťat a pletení košů. Tento přístup zakladatelů školy

---

několik století, nejslavnějším ženským řádem pro výchovu a vzdělávání dívek po celé Evropě. (Princezna Voršila dveře zimy otvírá, [cit. 2012-10-14])

15 Soukromý ústav pro slepé děti a na oči choré v Praze na Hradčanském nám. byl založen 2.12.1807 a v Praze na dnešním Klárově byl roku 1832 založen Klárův ústav, od r. 1946 působící v Praze – Krči. (Stručná dvoustletá historie školy, [cit. 2013-03-11])

byl dle tehdejších měřítek velice pokrokový protože „ze 4 000 slepců evidovaných v roce 1930 v Čechách se živilo 85 % zcela legálně uznávanou žebrotou, 5 % jich bylo zajištěno jakýmisi rentami a důchody a jen 10 % se živilo prací vlastními rukou a hlav.“ (Stručná dvousetletá historie školy, [cit. 2013-03-11]) Zakladatel ústavu Aloys Klar (1763 - 1833) byl nejspíše ovlivněn činností Johana Wilhelma Klaina (1765 – 1848) působícího ve Vídni. Výuka práce s různými materiály a nástroji byla na velmi dobré úrovni a vedla žáky k osvojení si tzv. slepeckých řemesel. Po založení Klárova řemeslného ústavu (v r.1832) se toto zaměření výuky přeneslo sem a Hradčanský ústav se postupně specializoval na hudební vzdělávání žáků (Mužáková, 2005). Přesto, že řemeslná výuka byla rozšířena o předmět kartáčnictví, pletení koberců a vyplétání židlí, kvality výuky Klárova ústavu nedosahovala. (Stručná dvousetletá historie školy, [cit. 2013-03-11])

V průběhu 19. století pokrovní vychovatelé vyvíjeli snahu o rozšiřování všeobecného vzdělávání žáků. V roce 1928 vydalo Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR Učební osnovy a výchovné směrnice pro školy pro nevidomé. (Stručná dvousetletá historie školy, [cit. 2013-03-11]) Tím se ustálil obsah vyučovaných předmětů. Rukodělná výchova byla i nadále důležitou součástí vyučování, ale hlavní část se přesunula mimo obsah základního vzdělávání.

V současné době se vzdělávání na školách pro zrakově postižené uskutečňuje podle rámcově vzdělávacích programů¹⁶ (RVP) pro speciální školství vydaných ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy. Ruční práce jsou na 1. stupni základní školy obsaženy v předmětu Pracovní výchova, s časovou dotací 1 hodina týdně stejně jako na běžných základních školách. (Veselá škola šance pro všechny, [cit. 2013-02-12]). Pracovní výchova bývá často propojena s výtvarnou výchovou, neboť naplňuje stejné klíčové kompetence.¹⁷ Na druhém stupni základní školy je hodinová dotace pracovních činností také 1 hodina týdně, ale náplň vyučovaného předmětu je rozšířena o další

---

16 RVP – vymezuje závazné „rámce“ pro jednotlivé etapy vzdělávání (předškolní, základní a střední) vydané v r. 2004 MŠMT. Školní úroveň pak představují jednotlivé školní vzdělávací programy, podle kterých se pak uskutečňuje výuka. (Rámcový vzdělávací program [cit. 2013-02-12])

17 Klíčové kompetence – v českém překladu nejspíše schopnost, způsobilost, oprávnění pro vstup žáka do celoživotního učení a pracovního procesu. Od školské reformy v roce 2004 je v obsahu RVP učivo chápáno jako prostředek k osvojení očekávaných výstupů na úrovni klíčových kompetencí. V základním vzdělávání jsou za klíčové považovány kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. (Klíčové kompetence, [cit. 2013-02-12])

složky a to provoz a údržba domácnosti, příprava pokrmů a práce s technickými materiály. (tamtéž, [cit. 2013-02-12]) Z toho je zřejmé, že samotné ruční práce jsou na školách pro žáky se zrakovým postižením jen velmi okrajovým tématem. Pokud se na některé škole vyučuje nějaká technika, pak spíše v rámci volnočasových aktivit na internátě, a to ještě pouze v případě, že je zde zaměstnána vychovatelka, která se o ni sama zajímá.

2 Předpoklady pro ruční práce u lidí se zrakovým postižením

Stejně jako se nedá obecně charakterizovat člověk bez postižení, nelze charakterizovat ani člověka se zrakovým postižením. Každý je individuální osobností toužící po naplnění svých potřeb, po rodinném kruhu, po přátelích, po smysluplné práci. Aby mohly být tyto potřeby naplněny, musí jedinec s postižením vyvinout větší úsilí, vytrvalost a kreativitu než člověk vidící. Na mnoha konkrétních příkladech můžeme vidět, že lidé se zrakovým handicapem mohou být velmi úspěšní ve svém životě, v práci i ve společnosti. Obecně se dá říci, že míra samostatnosti člověka se zrakovým postižením se odvíjí od kvality a zdraví jeho psychiky, vnitřní motivace a volných vlastností. Z vnějších faktorů je pak důležité zázemí nebo sociokulturní prostředí ve kterém žije. Tím se neliší od člověka bez postižení.

Pro to, aby se člověk se zrakovým postižením začal zabývat ručními pracemi, potřebuje mít určitou míru tvořivosti, k dispozici pomoc nějaké osoby, ať už vidící či nevidící, která ho naučí techniku a poradí nebo zkontroluje výběr barev či materiálů. Může jít o osobu blízkou, vedoucí kroužku ručních prací či vyučující ve škole. Důležitý je také přístup k potřebným kompenzačním pomůckám. Aby však měla jeho práce smysl a motivaci, potřebuje mít člověk se zrakovým postižením možnost své výrobky nějak prezentovat, mít je komu darovat nebo prodat. Bez vnějšího zpětného ohlasu by pro něj práce postrádala smyslu.

2.1 Přijetí vlastního znevýhodnění

Jedním z předpokladů pro provádění ručních prací je přijetí vlastního znevýhodnění. Člověk, u kterého došlo k náhlé ztrátě zraku a to i ten, u kterého k ní došlo jako vyvrcholení postupného zhoršování, prochází podle Čálka třemi stádii psychického vyrovnávání s handicapem. Jsou to počáteční šok, reaktivní deprese a období reorganizace. (Čálek, 1988)

Podle Čálka (1988) člověk postižený náhlou nevidomostí (ať už po úraze, nebo nemocí) se nachází v krizové životní situaci. Jeho tělo v obraně před nesnesitelnou duševní bolestí zareaguje apatií a emočním útlumem. Tento stav nazývaný se „počáteční šok“, může trvat několik hodin, ale i několik dní.

Člověk s náhlým zrakovým postižením dává průchod svým emocím a truchlí nad svou životní ztrátou. V tomto období se může dle vyzrálosti své osobnosti i podle druhu svého emočního založení projevovat od zoufalství až k agresivitě. Všeobecně se tyto projevy považují za přirozené a potřebné k následující úspěšné rehabilitaci. Naopak apatie a pasivita je vnímána jako známka problému v procesu přizpůsobení se nové životní situaci. Toto druhé stádium se nazývá „reaktivní deprese“ a může trvat i několik týdnů. (tamtéž, 1988)

Třetí období, období „reorganizace“ se vyznačuje střídáním stavů navracející se deprese, truchlení a uklidnění, které vede k počínajícímu zájmu o možnosti vlastní rehabilitace, vedoucí k určitému osamostatnění a zmenšení závislosti na okolí. V tomto období by se mělo člověku dostat prvních informací o možnostech náviku sebeobsluhy a základní orientace, na které pak navazují další služby poskytované neziskovými organizacemi. V ideálním případě přejde člověk s náhlým zrakovým postižením plynule do stavu, kdy se aktivně celý život učí zvládat své znevýhodnění.

Postupná ztráta zraku, která je dlouhodobá a může trvat i několik desítek let, se na lidské psychice projevuje jiným způsobem. Působí jako dlouhodobé trauma a může se projevovat depresivními stavy střídajícími se s nenaplňovanou nadějí na zlepšení. Účinek tohoto dlouhodobého zatížení psychiky je ve svém důsledku horší než kratší období šoku po náhlé ztrátě zraku. U těchto osob je na místě svěřit se do rukou psychiatra nebo psychoterapeuta. (tamtéž, 1988)

2.1.1 Nonakceptace

„U osob se zrakovým postižením je důležité, kdy ke zhoršení či ztrátě zraku došlo. Zda v těchto podmínkách žijí od narození, od školních let nebo zda je pro ně poškození nebo ztráta zraku relativně čerstvou událostí a projevem nadcházejícího stáří. Přístup lidí s různou historií zrakového postižení k problémům všedního dne se pochopitelně velmi liší. Zvládání překážek a přijímání „výzev“ je do značné míry ovlivněno naší povahou, ale zároveň je určováno prožitou zkušeností a výhledem do budoucna.“(Schindlerová, s. 15, 2007)

Čálek nonakceptaci definuje jako „nepřijímání a neuznávání životních možností a omezení, které vada zanechává“ (s.11, 1988). Přesto že, podoba projevů nonakceptace

je velice různorodá, v zásadě se dá rozdělit na projevy zveličování důsledku defektu a projevy popírání důsledku defektu (tamtéž, 1988).

U lidí, kteří důsledky své vady zveličují, se jedná o postoj, kdy se člověk s postižením považuje za zcela bezmocného, za osobu bez možností životní perspektivy. Je absolutně závislý na svém okolí a neschopný samostatnosti. Takový jedinec se může projevovat apatií vůči všemu a všem, ale i „záchvaty zoufalství“ střídajícími apatii a nezájemem. Na nabízené možnosti rehabilitace odpovídá často popíráním možnosti jejího využití a odmítáním kompenzace. Další způsob projevů tohoto postoje může být ve vyžadování neustálé pozornosti, kdy vymáhá na svém okolí neustálé služby aniž by se pokusil sám v něčem osamostatnit.

Tento postoj mnohdy zaujímají i lidé s vrozeným zrakovým postižením, kteří byli celé dětství a mládí v péči rodičů, učitelů a vychovatelů, a nyní se rozhodli začít žít samostatně. Často naráží na nedostatek některých základních a naprosto samozřejmých informací (neví třeba, jak vypadá sporák, nikdy neviděli celý pecen chleba, ale vždy dostali hotové jídlo do ruky). Protože je odmalička rodiče od některých činností odháněli, aby si neublížili (nikdy nekrájeli chleba), mohou být nejistí až přehnaně úzkostní (Schindlerová, 2007).

V případě popírání důsledků vady člověk s postižením neuznává svá omezení přirozeně vyplývající ze ztráty zraku. Tato osoba opět odmítá možnosti rehabilitace a kompenzace. Vyžaduje, aby byla přijímána jako vidící a staví se k úkolům a rolím, které jsou vzhledem k jejímu postižení nepřiměřené. U takových jedinců dochází k frustraci z nesplnění jejich očekávání a plánů, neboť neuskutečňují to, co by dělat mohli a usilují o to, co je nemožné.

S tímto postojem se často setkáváme i u nevidomých od narození. V praxi se tito lidé projevují tak, že pod dojmem své zkušenosti některá rizika vůbec nedoceňují (Schindlerová, 2007). Příkladem může být nedodržování bezpečné vzdálenosti od silnice nebo příliš rychlá chůze ve známém terénu.

Je nutné říci, že postoj zveličování i popírání důsledků postižení se týká nejen samotného člověka s postižením, ale často je to projev nonakceptace vady jeho

nejbližšího okolí. Tyto projevy blízkých, podle Čálka (1988) mají přímý vliv na to, jak své postižení přijme sám nevidomý.

2.1.2 Akceptace

Domnívám se, že ruční práce mohou sloužit jako jeden z prostředků napomáhajících akceptaci vady. Tím, že se člověk s postižením učí kompenzovat vadu, překonávat překážky, které mu jeho zrakový nedostatek vytváří, se se svou vadou vyrovnává. „Kompenzace defektu se uskutečňuje v konkrétních formách činností a v jejich naučení, zapamatování a využívání...“ (Čálek, s.14, 1988).

U nevidomých od narození a s dobrým rodinným zázemím může být velkou výhodou, že svou vadu s největší pravděpodobností už přijali. Člověk, který ztratil zrak později, mívá zpravidla větší problém s přijetím svého postižení a s novým způsobem orientace v prostoru i ve společnosti.¹⁸ Obecně se dá říci, že nevidomý, který svou vadu přijal, se navenek projevuje do jisté míry samostatně. Umí číst a psát Braillovým písmem, umí se orientovat v bytě a jeho okolí, dojde si sám nakoupit. Zná kolem sebe řadu přátel se stejným postižením a má tedy srovnání, co vše je možné zvládnout. Zná dobře svět lidí se zrakovým postižením, umí využívat pomoci, nabídky sociálních služeb i různých kurzů. (Schindlerová, 2007) Fakt, že se začne člověk se zrakovou vadou zajímat o možnosti, jak vykonávat ruční práce, a že se jimi začne zabývat, je znakem zdravého přijímání svého omezení a snahy po uplatnění.

Pro člověka po těžké či úplné ztrátě zraku je podstatné o možnostech vykonávání různých činností vědět. Informovat o životních možnostech a příležitostech je úkol pro lidi, se kterými je člověk s postižením v blízkých nebo častých stycích a vztazích. Podle jeho věku to jsou především rodina, škola, zdravotnické zařízení, rehabilitační zařízení, zaměstnání, neziskové organizace apod. Zásadní však je, jakou hodnotící a citově prožitkovou složku postojů k dané činnosti (v našem případě ručním pracím) zastává sám člověk s postižením, ale i lidé, se kterými se setkává. Zde hraje významnou úlohu i věk a sociokulturní prostředí, ve kterém člověk se zrakovým znevýhodněním žije. Pokud je tento člověk dospělý a je přesvědčen, že věnovat se ručním pracím „stojí za to“, má naději obhájit si svůj názor, i když s ním jeho okolí

---

¹⁸ Existují i výjimky, jako příklad může posloužit beletrie: Sheyla Hockenová (1982), Ema a já.

nesouhlasí. V případě nedospělého nebo dítěte je jeho schopnost překonat překážky a vytrvat ve svém úsilí mnohem více závislá na přijímání svého okolí. V tomto případě je podle mého názoru zásadní postoj rodiny a školy, kterou dítě navštěvuje a následně spolupráce rodiny se školou.

2.2 Tvořivost u lidí se zrakovým postižením

V knize „Tvořivost“ definuje tento pojem její autorka Marie Königová takto: „Tvořivost, neboli kreativita je extrémním projevem života, protože každé řešení problému je tvůrčí proces.“ (s.12, 2007) Z této obecné definice můžeme odvodit, že tvořivým je vlastně každý, kdo se snaží aktivně řešit nějaký problém. To znamená, že v obecném smyslu slova tvořivost není bezpodmínečně spjatá s uměním, ale přirozeně prostupuje všemi obory lidské činnosti. Tvořivá činnost je podmínkou pro rozvoj společnosti. Co vede člověka k tvořivosti? Podle Königové je to: „...potřeba aktivity, poznání, někdy také uznání a potřeba seberealizace.“ (s. 12, 2007) Podmínkou tvořivosti je citlivost, vnímavost, schopnost pružně reagovat a originalita. Dále schopnost soustředění na daný problém, otevřenost vůči podnětům zvenčí a motivace. Tento pohled na tvořivost je v současnosti dá se říci „populární“, avšak není jediný. Existuje mnoho definic tvořivosti. Zajímavým rozbohem různých pohledů na tvořivost v životě trpících a s postižením je kniha Krása a bolest (Blažek, Olmrová, 1985). Avšak právě pojetí Königové (2007) by mohlo nejlépe vyjadřovat potřebný životní postoj člověka se zrakovou vadou, k tomu, aby se zabýval nejen ručními pracemi, ale jakoukoli kreativní činností. I když, jak vyplývá z definice, její pojetí tvořivosti je tak obecné, že za tvořivého považuje každého člověka, který se snaží překonávat překážky. To znamená, že je tvořivým i každý člověk s postižením, který se snaží vyrovnávat se svou vadou. Mě však zajímá tvořivost, která vede člověka k činnosti, jejíž produkt není sice přímo uměleckým dílem, ale přesto má svou estetickou hodnotu.

Zvláštním znakem ručních prací nevidomých je, že konečný výsledek nikdy plně nedocení nevidomý, ale výsledný výrobek je vždy primárně určen pro vidomé. To znamená, že motivací k tvorbě je touha člověka s postižením po přijetí okolním světem, jak dokládá i ve své knize o umění a tvořivosti Blažek, Olmrová, když říká „...Mezi postiženým a nepostiženým se tak objevuje určitý spojovací můstek – komunikace o

umění. Obdobnou funkci může mít potřeba něco vytvářet pro druhého a především potřeba druhého obdarovat...“ (s.205, 1985). Pokud je pravdou, že se tvořivost vyskytuje v určité míře u každého jedince v každém věku (Furmaníková, 2006), pak jsou z hlediska výběru jeho aktivit důležité především jeho potřeby a motivy.

2.2.1 Druhy tvořivosti lidí trpících a s postižením

V knize *Krása a bolest* se autoři na základě rozsáhlých studií pokusili o zobecnění několika úspěšných řešení problémů na určité podmíněné styly jednání. Výsledkem je „výčet několika stylů tvořivosti v utrpení a postižení.“ (Blažek, Olmrová, s.360, 1985) Tento výčet nemůže zahrnout všechny typy ani všechny strategie jednání, ale obsahuje sedm stylů seřazených od postupně monologického k převážně dialogickému způsobu řešení problému. Utrpení a tvořivost jsou pojímány jako univerzální kategorie, které neodmyslitelně patří do lidského života. Autoři se nezaměřili úzce jen na fyzicky, či psychicky znevýhodněného člověka, ale obecně na jedince, který se musí vyrovnávat se ztíženými životními podmínkami. (Blažek, Olmrová, 1985)

Jako zcela vyhraněnou reakci na stres označují Blažek a Olmrová (1985) takzvaný „autismus“¹⁹. Jedná se o časově ohraničenou dobu, kdy se jedinec zcela stáhne do sebe a přestane reagovat a komunikovat s okolním světem. Tvořivý proces, který se odehrává skrytě, uvnitř jedince, mimo vnější svět, se ale může v extrémních případech stát trvalým. V těžších případech může tento stav hraničit s psychotismem. Jedinec, který reaguje na negativní podněty tímto způsobem, není schopen navázat dialog se svým okolím, proto se stahuje do svého nitra, kde nachází prostor pro svou seberealizaci. Postupně se tento prvek „nekomunikace“ s okolním světem může stát dominantním rysem jeho osobnosti. (tamtéž, 1985)

„Robinsonství“ se nazývá styl reagování na trauma známý z literatury²⁰ nebo filmu jako hrdinské vzdorování překážkám. Člověk je neočekávaně postaven do krizové situace, která v něm podnítl jeho běžně skrytou tvůrčí aktivitu. Jedná se o tvořivost existenční až existenciální. Tento stres jedince aktivuje k „nadlidským“ výkonům. V

---

19 Podle Blažka, Olmrové není míněna porucha autistického spektra, ale krajně uzavřený způsob tvořivosti. (1985)

20 Román Borise Polevého (1977) Příběh opravdového člověka, zfilmovaný v roce 1948.

případě pozitivního překonání nepříznivé situace velmi často přichází uznání okolí a vlastní alespoň částečné uspokojení. (tamtéž, 1985)

„Kompenzací“ se nazývá reakce na utrpení, které trvá již delší dobu. Jedná se o proces působící jednak ven, jako nový způsob komunikace s okolím, ale dokonce i uvnitř na úrovni biologické. Postupným cvikem dochází k zlepšení smyslů, které nebyly zasaženy a k budování si postupů k vyhodnocování informací. U kompenzace může dojít k určité automatickosti, ve které nachází trpící své bezpečí. Jestliže nastane nějaká nová neočekávaná situace, pak ale tento způsob obrany selže. (tamtéž, 1985)

Velkým nebezpečím při kompenzaci je „překompenzování“. Tento jev je častý především ve společnosti, která je výrazně zaměřena na výkon. U jedince pak bývá kladen důraz na jednu výraznou dovednost (například nevidomí hudební virtuosové), nebo naopak na schopnosti být na „vysoké úrovni“ v co nejvíce oborech. Často jsou to lidé, kteří popírají svou vadu. V případě, že dojde i k malému selhání, je zde trvalé nebezpečí následného pocitu neschopnosti, který může vyústit až v komplex méněcennosti. Při přehnané snaze dokázat na výkonech svou hodnotu dochází velmi často k dlouhodobému vyčerpání a zhroucení. (tamtéž, 1985)

„Podstupování rizika a utrpení“ je velmi specifický styl tvořivosti, který je znám už z historie a jako reakce na těžkou životní situaci může mít velmi mnoho podob. Jde o stav, který je v obecném hledisku vnímán jako nevýhodný, sociálně degradující, bolestivý. Může jít jednak o krátkodobé podstoupení „nepohodlí“ za účelem následného předpokládaného zlepšení vlastního stavu, nebo zdraví (např. náročná léčba). Rizikem v tomto případě může být návyk na bolest (utrpení) a z toho plynoucí sociální výhody. U mladých lidí se může jednat o vyhledávání adrenalinových a jinak rizikových zábav. Krajním postojem „podstoupení rizika a utrpení“ může být sebepoškozování. Dalším příkladem je třeba obětování vlastního pohodlí pro druhé – ať už v užším rodinném kruhu (záchrana dítěte z nebezpečí), nebo pro širokou veřejnost (ošetřování infekčních pacientů, podpis Charty 77...). Hranice mezi patologickým jevem a potřebou „pracovat pro lidstvo“ není zcela zřetelná. (tamtéž, 1985)

Dalším druhem tvůrčí reakce na nepříznivou životní situaci je tzv. „směna“. Tento proces probíhá u jedinců, kteří se určitým způsobem se svou vadou vyrovnali a

jsou ochotni nejen s ní žít, ale tvůrčím způsobem ji využít. Tito lidé žijí v užší nebo širší komunitě, do které byli přijati díky někomu dalšímu, koho Blažek a Olmrová (1985) označují jako „zprostředkovatele“. Zprostředkovatel otvírá před člověkem s postižením možnosti soužití v komunitě, ve které lidé spolu jednají s porozuměním a ochotou. Zde dochází jednak k výměně zkušeností spojené s psychickou podporou, jednak jde mnohdy i o zcela praktickou výměnu věcí nebo vlastních výrobků (například pokrmů, výrobků ručních prací apod.) V mnoha případech dochází k problematizaci postavení zprostředkovatele, který v dobré víře, že pomáhá, člověkem s postižením manipuluje, stává se jeho strážcem a ochráncem nad nutnou mez. (tamtéž, 1985)

Zcela nový přístup k lidem s postižením, trpícím a nemocným přineslo 20. století. Boří se pomyslné i skutečné bariéry jejich separace a postupně jsou zapojováni do běžného života společnosti. Jedná se postupně o tzv. „otevřený dialog“, kdy utrpení, bolest a postižení přestalo být tabu. Lidé s postižením nejsou jen přijímající, ale naopak jsou prezentováni jako ti, kteří ostatním lidem mohou být vzorem.²¹ Slabost, bolest a utrpení jsou témata, o nichž veřejně známé osoby otevřeně hovoří²². Ohrožením „otevřeného dialogu“ je sektářství a snobismus, ke kterému by mohla například mediálně protěžovaná společnost nebo skupina lidí s postižením sklouznout. Někdy tkví nebezpečí také ve skutečnosti, že je za „otevřený dialog“ vydáván vztah „směny“. (tamtéž, 1985)

Výše uvedené způsoby strategií tvořivosti nestojí ve většině případů samy o sobě. Člověk, který se musí vyrovnat s nějakou vadou nebo utrpením a rozhodne se je překonat, je sám o sobě tvůrčí a logicky v průběhu života využívá různé strategie jednak dle věku, vnitřní potřeby a situace, ve které se zrovna nachází. Během života některé překonané strategie opouští a jiné si vytváří. (tamtéž, 1985)

Každý člověk, a člověk s postižením obzvlášť, se v průběhu svého života dostane do situace, kdy více než jindy cítí potřebu být přijímán okolním světem (viz kap.2.2 str. 25). Tehdy se probouzí jeho tvořivost v psychické i praktické rovině. Pro praktickou tvořivost (konkrétně ruční práce) je silným motivem především potřeba

---

21 Naopak extrémním příkladem nepřijetí občanů s jakýmkoli znevýhodněním je období 2. sv. války na území ovládaném fašistickým Německem.

22 Například v pořadu české televize 13. Komnata.

někoho obdarovat. (Blažek, Olmrová, 1985) Avšak jak vyplývá dále (v kap. 2.2.1 str. 26), tvořivé strategie mohou odhalovat i jiné motivy vedoucí člověka s postižením k tvorbě. Ať už však prvotním motivem k tvorbě je snaha někoho obdarovat a získat si tak jeho pozornost (směna), nebo dokázat, že i se zrakovou vadou vytvořím práce, na které si ani vidící netroufne (překompenzování), či ideálně společný zájem, který nás vzájemně obohacuje (otevřený dialog), důležité je, že tyto strategie fungují a jak říká Blažek, Olmrová: „mohou být obohacením pro lidstvo ověřenými postupy pro případ extrémních zátěží, drastických změn nebo katastrofických ohrožení.“ (s.380, 1985)

2.3 Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením, využívané při ručních pracích

Kompenzačními pomůckami pro osoby se zrakovým postižením myslíme podle Bubeníčkové (in Jesenský, 2002) nástroj, přístroj nebo zařízení, které napomáhá nevidomému v takových situacích a činnostech, kde mu jeho zraková nedostatečnost zabraňuje tuto činnost vykonávat nebo bezpečně se v těchto situacích pohybovat. Kompenzačních pomůcek je velké množství, od speciálně vyráběných zařízení, až po drobné předměty denní potřeby, které svým nápaditým a tvořivým použitím umožní nevidomému vyřešit nějaký problém, k němuž se jinak tento předmět nevztahuje. Pro účel této práce se soustředíme na pomůcky, které mohou nevidomému usnadňovat provádění ručních prací.

Pro výběr pomůcek je důležité, zda je jedinec zcela nevidomý či zda má zachovány zbytky zraku. Podle toho se volí konkrétní pomůcky a postupy pro zvládnutí určitých činností.

2.3.1 Pomůcky pro osoby se zbytky zraku²³

Pro osoby se zbytky zraku (dále jen slabozraké) je zrakové vnímání velmi důležité. Mohou často využívat běžně dostupné nástroje či předměty spolu s pomůckami, které jim umožní s nimi pracovat. Pro takto znevýhodněné je důležité upravit si dle svých individuálních potřeb zejména: osvětlení, dostatečný kontrast a zvětšení. (Matysková, 2009)

---

²³ Dále již používám termín „slabozrací“. Užívám ho v širším smyslu slova a označuji jím osoby s viděním v pásmu „těžce slabý zrak“ (zbytky zraku) a „praktická nevidomost“. (Květoňová – Švecová, 2000)

Pro dosažení optimálního osvětlení je potřeba správně osvětlit nejenom místnost, ve které osoba s postižením pracuje, ale i pracovní plochu a v některých případech i konkrétní pomůcku. Při osvětlení místnosti je potřeba vyhnout se oslnění z odlesků a přímému oslnění zdrojem světla (zvyšuje zrakovou únavu). Osvětlení pracovní plochy by mělo být také neoslňující, nemělo by tvořit ostré stíny a mělo by stejnoměrně dopadat na pracovní plochu. Vhodná barva světla (bílá, žlutá, modrá) se odvíjí od individuálních potřeb slabozrakého, vyplývajících z charakteru jeho zrakové vady. Stejně tak si dle svých individuálních požadavků může zrakově znevýhodněný člověk uzpůsobit též osvětlení v optické pomůcce. Upravuje si je dle své potřeby kontrastu, citlivosti na oslnění a volí si i vhodnou barvu světla (žluté světlo – běžná žárovka, bílé světlo – halogenová žárovka, modré světlo LED). (Moravcová, Beránek, 2010)

Vhodného kontrastu při ručních pracích se dosahuje volbou kontrastních barev materiálu nebo podložením výrobku (např. pleteniny, krajky) v kontrastní barvě k materiálu. Ke zlepšení vnímání kontrastů, prodloužení doby zrakové práce a snížení oslnění se používá též barevných filtrů. Koncentrace barvy filtru omezuje nebo blokuje příslušnou vlnovou délku spektra. Filtry se používají ve formě brýlí a je nutné je individuálně vyzkoušet. (tamtéž, 2010)

Ke zvětšení slouží celá řada optických pomůcek. Patří sem různé typy lup a dalekohledových systémů (Keplerův a Galileiho systém). Lupy a hyperokuláry jsou primárně určeny pro práci do blízka. Pro ruční práce je důležité, aby kompenzační pomůcka nezatěžovala ruce, které jsou potřeba k činnosti samotné. Jsou zde tedy vhodné hyperokuláry (lupové brýle), které jsou zasazeny v brýlových obrubách, avšak svému uživateli umožňují pouze monokulární vidění. Binokulární vidění umožňují závěsné lupy, které má člověk zavěšeny na krku a podepřeny na hrudníku (tato pomůcka však může zatěžovat krční páteř). Některé lupy mají výhodu podsvícení, takže zvyšují komfort z hlediska osvětlení. Dalekohledové systémy jsou sice primárně určeny pro pohled do dálky, ale některým lidem vyhovují i pro práci z blízka. Zde je tedy vhodné použít Galileiho systém, který je připevněn na nosiči podobném brýlovému a tudíž nechává člověku volné ruce. Umožňuje též binokulární vidění, ale s úzkým zorným polem. (Matysková, 2009)

2.3.2 Kompenzační pomůcky pro nevidomé

Kompenzační pomůcky pro zcela nevidomé využívají v plné míře i slabozrací. Jde o širokou škálu různých pomůcek do domácnosti určených hlavně k třídění, ukládání a popisování. Při ručních pracích využívají nevidomí běžné domácí či kancelářské předměty, například kancelářské svorky a různé kolíčky, k označení konce vlny či nitě. Zároveň se samozřejmě používají i pomůcky, které jsou ke konkrétním ručním pracím přímo určené nebo často používané i u vidících, např. navlékač jehel, náprstky k ochraně prstů, korkové špunty k zabránění sklouznutí vlny z jehlic atd.

„Pro udržení přehlednosti a rychlou orientaci jak v prostředí, tak v pomůckách a materiálech pro ruční práce mohou tedy nevidomí i slabozrací využívat těchto způsobů označování: pomocí nápisů v Braillově písmu (nalepit dymopásku, přišpendlit zavíracím špendlíkem, napsat přímo na obal), výřezy, zářezy, hřebíky, šroubky, různé velikosti a tvary knoflíků, korálků, čoček, různé velikosti a tvary vystříhané z tvrdého papíru, proužky z lepící pásky, konturovací pasta, zaschlé lepidlo, výšivky, nášivky, tvary švů, deformace (ustříhnout roh obalu, cedulku).“ (Schindlerová s.41, 2007) Popisky v Braillově písmu lze vytvářet též pomocí Pichtova psacího stroje²⁴ nebo pomocí tabulky s bodátkem. Zajímavou novinkou jsou též mluvicí značky. Jsou to malá elektronická zařízení umožňující zaznamenat krátký hlasový záznam, který pak nevidomý kdykoli přehraje pomocí jiného zařízení (čtečky). Tyto čtečky čipových kódů se u nás prodávají pod názvem Sherlock. Souprava obsahuje sadu nalepovacích etiket, které jsou vodě odolné a na jednu etiketu lze nahrát až 2 minuty záznamu. (Schindlerová, 2007)

Nyní se dostáváme ke zcela specifické a rychle se rozvíjející skupině pomůcek, a to jsou pomůcky elektronické. Patří sem pomůcky pro domácnost, které nevidomému zvukovým nebo hlasovým výstupem podají informace, které nemůže získat zrakem. K třídění materiálů pro ruční práce se dá využít již zmíněná čtečka čipových kódů, ale také indikátor barev. Dále se k ručním pracím dají využít i kamerové lupy, které slouží primárně pro práci s textem, ale některé umožňují i provádění drobných ručních prací.

Ke čtení návodů (např. na pletení) a jejich vyhledávání (např. na internetu) je určeno digitální čtecí zařízení. Tímto zařízením se rozumí počítačová sestava doplněná

---

²⁴ Pichtův psací stroj je zařízení s integrovanou braillovou klávesnicí. (Matysková, 2009)

o skener, případně braillovský řádek, někdy též nazývaný braillovský displej či zobrazovač (hmatový výstup). Braillovský řádek je přídatné zařízení připojené k počítači, na kterém se v Braillově písmu zobrazí část textu, kterou „vidící“ uživatel může sledovat na obrazovce. Speciální softwar může zvětšovat pracovní plochu počítače, ozvučovat pracovní plochu počítače, nebo kombinovat obojí. (Matysková, 2009)

2.3.3 Netradiční kompenzační pomůcky a jejich možné využití při ručních pracích

Jak již bylo výše popsáno, kompenzační pomůckou se může stát věc, která měla původně zcela odlišné využití. Záleží na kreativitě nevidomého, jak je ochoten tyto nové možnosti objevovat. Zde je prostor, ve kterém se mohou realizovat lidé žijící se zrakovou vadou nadaní tvořivostí a nápady. Ti pak mohou své nápady předávat dál k prospěchu ostatních. Jedním z těchto lidí je pan Jiří Mojžíšek (1952), hudebník, počítačový odborník, sportovec, divadelník, vynálezce a podnikatel v oboru hry, hračky a pomůcky pro lidi se zrakovým postižením. Sám byl od narození prakticky nevidomý. Ve své knize „Každý problém má řešení“ (Mojžíšek, 2007) se snaží srozumitelně vysvětlit rozdíl mezi vnímáním člověka vidícího a nevidomého. Z tohoto rozdílu vyplývá, že některé postupy k zvládnutí např. sebeobsluhy jsou pro nevidomého složitější právě proto, že je vymysleli vidící. Mojžíšek za netradiční kompenzační pomůcku považuje vědomí. A vysvětluje, že cíleným cvičením soustředěnosti a představivosti na konkrétní věc dosahuje mnohem lepších a rychlejších výsledků, než mechanickým nácvikem dovednosti. Soustředěným vědomím na špičku žehličky dokáže rychle a přesně žehlit, při jídle přenáší vědomí ze špičky nože na vidličku, při běhu ze schodů doporučuje „mít vědomí“ u špičky chodidla. Tuto metodu využívá přirozeně mnoho nevidomých, aniž by si to uvědomovali.

Představivost lze využít i při dalším způsobu kompenzace, a to při změně uspořádání svého okolí. Nácvik jednoduchých činností s černými brýlemi na očích nepřináší podle Mojžíška (2007) ten správný pohled na potřeby nevidomých. Jak si uspořádat své okolí tak, aby bylo nevidomému nápomocno v běžných činnostech, lze zjistit jen představivostí a kreativitou.

Právě představivost a uspořádání hrají pro nevidomého důležitou roli při osvojování si některé z technik ručních prací. Při pletení a háčkování nelze hmatem

sledovat přesnou strukturu pleteniny. To, jakým způsobem se vlna zaplétá do oček, může nevidomý sledovat pouze představivostí, „vědomím“ a teprve vytvořené chyby odhalí hmatem.

Při šití na šicím stroji využívá nevidomý postupu, který Mojžíšek popisuje v kapitole „Když je nebezpečí blízko, jsem v bezpečí“. (Mojžíšek s.10, 2007) Vysvětluje, že právě cíleným setrváním co nejbližší nebezpečí si může nevidomý toto nebezpečí „udržet od těla“. Při šití na šicím stroji drží nevidomý prsty přímo na okraji šicí patky, ale jen tak může vědět, kde se přesně nalézá nebezpečná jehla. V tomto případě také využívá další z (dle Mojžíška) netradičních pomůcek, a to sluch neboli echolokaci. Při cvičení se v tomto umění nevidomý pozná jakou rychlostí se posouvá patka s jehlou vpřed nejen tím, jak mu ujíždí látka pod rukama, ale i zvyšujícím se zvukem motoru.

Tyto a ještě další postupy, které Jiří Mojžíšek ve své knížce popisuje, jsou pro mnohé nevidomé přirozené. Používají je, aniž by si to uvědomovali. Ale někteří, a to hlavně později osleplí, o těchto technikách nevědí. V kurzech sebeobsluhy se učí postupy, které vypracovali lidé vidící. Jak říká Mojžíšek v úvodu své knížky: „Problémem výuky netradičních metod v obvyklých kurzech je to, že někdy vycházejí ze specifického vnímání, které vidící instruktoři nemohou prožít na vlastní kůži, byť by se snažili sebevíc.“ (Mojžíšek s.8, 2007)

Dá se říci, že každý nevidomý si musí „svou cestu“ najít sám, ale vždy je dobré mít možnost vzájemné komunikace a sdílení zkušeností. Není potřeba, aby každý znovu vymýšlel, co už je jednou vypilováno do detailů. Přesto můžeme říci, že opravdové přijetí sebe i svého znevýhodnění se pozná podle tvůrčího přístupu k vlastním nedostatkům.

2.4 Získávání informací a prezentace výrobků

Dalším předpokladem pro vykonávání ručních prací je schopnost člověka se zrakovým postižením získávat informace týkající se ručních prací, které ho zajímají. Nejběžnějším způsobem může být seznámení se s technikami ručních prací v rodině. Často se dítě učí činnosti od rodičů nebo prarodičů. Dále to mohou být kamarádi nebo známí, kteří se sami ujmou role lektora nebo nevidomého či slabozrakého přivedou do kurzu ručních prací určeného pro veřejnost. Jak již bylo výše v práci řečeno, může se

člověk se zrakovým postižením setkat s ručními pracemi na základní nebo na střední škole, důležité však je, zda je schopen tyto informace dále rozvíjet.

Mladší lidé už zpravidla nemají problém za pomoci kompenzačních pomůcek vyhledávat potřebné informace na internetu a prezentovat své výrobky i na portálech určených k prodeji ručních prací.²⁵ Častěji však nevidomí a slabozrací lidé využívají služeb organizací zaměřených na pomoc lidem se zrakovým postižením nebo jinak znevýhodněným občanům. Největší organizací s celorepublikovou působností je Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých v ČR (SONS ČR), která mimo jiné též provozuje největší informační internetový portál Brailnet. Dále jsou to menší samostatné organizace působící v jednotlivých městech, jako například Porozumění – sdružení nevidomých a slabozrakých v ČR Plzeň, Okamžik – sdružení pro podporu nejen nevidomých, Tyflo centrum, Diakonie českobratrské církve evangelické, Sdružení zdravotně postižených občanů a jejich přátel, Svaz tělesně postižených v České republice, o.s. a jiné. Tyto organizace kromě jiných služeb zajišťují i volnočasové kurzy a kluby různých technik ručních prací dle poptávky klientů v místě působnosti organizace. Pro občany, kteří nemohou využívat internet, vydává SONS ČR zvukový informační časopis ZORA, který má i několik příloh. Příloha pro ženy časopisu ZORA se nazývá EMA a mimo jiné často obsahuje i články o ručních pracích. Diakonie ČCE vydává pro nevidomé zvukový časopis Slyšíš? Slyším!.

Kromě možnosti darovat své výrobky blízkým a přátelům mohou lidé se zrakovým postižením pravidelně vystavovat své práce na různých přehlídkách a festivalech pořádaných sdruženími a organizacemi zabývajícími se pomocí znevýhodněným občanům. Největší je festival Tyfloart, pořádaný každoročně organizací SONS ČR. Tyfloart je přehlídkou prací tvůrců se zrakovým postižením v oboru hudebním, literárně-dramatickém, výtvarném a rukodělném a ostatním. Festival je pořádán každý rok a pravidelně se na něm objevují i zahraniční účastníci (Kudlová, 2011). Mnoho nevidomých a slabozrakých zabývajících se tvořivou činností (tedy i ručními pracemi) využívá k prezentaci svých výrobků zastřešující organizace. I přes v naší společnosti mnohokrát skloňované slovo integrace není pro samotného člověka se zrakovou vadou jednoduché svou tvorbu „zviditelnit“. Další možností je zapojit se do

---

25 Například: <http://www.fler.cz/>, <http://kreativni-stranky.wz.cz/>, <http://www.kreativita-hobby.cz/>

organizací zabývajících se volnočasovou tvořivostí a najít své uplatnění tam. Jsou nevidomí a slabozrací, kteří navštěvují kluby lidové tvořivosti. Zde však svou nezastupitelnou roli hrají přátelé nebo rodina, kteří takového tvůrce v jeho koníčku podporují.

Zvláštní postavení mají ruční práce, které člověk se zrakovým postižením vykonává v rámci rekvalifikačního kurzu. Jak jsem již zmínila v kapitole 1.4 Ruční práce na školách pro zrakově postižené (str. 18), bývaly v minulosti některé techniky ručních prací považované za tzv. slepecká řemesla. Tato řemesla dnes již prakticky neexistují, neboť jejich provozovatelé si jen těžko nacházejí své pozice na trhu práce. Z výše zmíněných technik se na Střední škole pro zrakově postiženou mládež dnes vyučuje jen obor zpracovatel přírodních pletiv, který v sobě zahrnuje řemeslo kartáčnické a košíkářské. U rekvalifikačních kurzů je situace obdobná, jen nabídka je rozšířena o obor tkadlec/tkadlena (Střední škola, [cit. 2013-02-16]). Určitou výhodou rekvalifikačního kurzu v pobytovém a rekvalifikačním středisku je, že je po celou dobu pobytu zajištěn odbyt výrobků v chráněné dílně střediska (Dědina, 2010). Avšak po ukončení pobytu je i přes snahu organizací o spolupráci s odběrateli a zajištění pravidelného odbytu výrobků absolventů výdělek nejistý.

2.5 Ruční práce a volný čas člověka se zrakovým postižením

„Volný čas je čas, se kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Je to doba, která zůstane z 24 hodin po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku)“.
(Průcha s.255, 1995) Podíváme-li se na tuto definici volného času očima člověka se zrakovým postižením, zjistíme, že je příliš všeobecná, a tím i nepřesná. Každý nevidomý nebo slabozraký by jistě nesouhlasil s tvrzením, že může se svým volným časem nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Pro přesnější vymezení tohoto pojmu se hodí dva směry, jak je uvádí Vážanský (1992), a to rozdělení na negativní a pozitivní volný čas.

Za negativní volný čas je považován čas, který zbývá z celkové denní doby, mimo čas určený k práci, studiu, domácím povinnostem a uspokojení základních biologických potřeb.

Pozitivní je ta část volného času, se kterou může jedinec svobodně nakládat, v níž se může nezávisle na povinnostech realizovat, aniž by byl k něčemu nucen.

V pozitivním pojetí je kladen důraz na svobodné nakládání s volným časem. U osob, které pro provádění nějaké činnosti vyžadují pomoc svého okolí, jako například lidé s postižením, je potom pojem svobodná volba velmi omezen. Pro člověka se zrakovým postižením je svobodná volba více či méně závislá na asistenci sociálního prostředí, proto při trávení volného času nezáleží jen na jeho rozhodnutí, ale i na volném čase asistenta. (Křenková, 2007) Toto omezení je přímo úměrné závažnosti jeho zrakové vady. To znamená, že slabozraký člověk je při volbě volnočasové aktivity svobodnější (méně závislý), než člověk nevidomý.

Je samozřejmé, že ruční práce nejsou vhodné pro každého člověka se zrakovým postižením. Jako kreativní volnočasová aktivita je pro její vykonávání potřeba tvořivosti (viz. Kapitola 2.2, str. 25) a záliba v drobné manuální tvorbě. Aby mohly plnit svou funkci, tj. v obecném pojetí poskytovat příjemné zážitky a ve funkčním pojetí „nutit osobnost aktivně hledat cesty uspokojení žízně po poznání a pochopení,“ musí člověk s postižením mít k ručním pracím kladný vztah. (Smékal, s.253, 2002) Setrvat v činnosti i přes počáteční neúspěchy je projevem zralosti osobnosti. Člověk se zrakovým postižením je tak nucen neustále prověřovat svou trpělivost, ovládat svou vůli a znovu si uvědomovat motivy, které ho k práci vedly.

2.6 Sociální dopad ručních prací v životě s postižením

„Socializace je celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování, jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti.“ (Průcha, s. 202, 1995) V životě s postižením mluvíme při začleňování do společnosti o integraci neboli splnutí, zapojení se, sjednocení se společností. (Pojem integrace, [cit. 2013-03-11] 2005 - 2006) Mají-li ruční práce v životě lidí se zrakovým postižením skutečně sociální dopad, a to v pozitivním smyslu, jde pak při jejich provádění mimo jiné i o snahu integrační.

Domnívám se, že tento sociální dopad ručních prací se nalézá v několika rovinách. Jednou z nich je snaha nevidomého a slabozrakého člověka vytvářet určitou hodnotu, využitelnou pro sebe, své blízké i širší okolí. Své výrobky může darovat, tím

svému okolí předává vlastnoručně vyrobené hodnoty, získává přátele a může jim něco nabídnout. Dále může své výrobky prodávat. Pracuje a stává se méně závislým na sociální pomoci. Tím naplňuje jednu z podmínek přizpůsobení se a akceptování zrakové vady. Těmito podmínkami rozumíme: „tělesnou soběstačnost, sebeúctu, pocit společenské sounáležitosti, ekonomickou životaschopnost.“ (Čálek, s. 22, 1988) V neposlední řadě má člověk se zrakovým postižením společné téma s lidmi bez postižení, kteří se také věnují ručním pracím.

3 Výzkumná část

Pojem výzkum je pro svou velkou šíři významů těžko definovatelný, proto jsem si z množství definic vybrala tu, která volně shrnuje definici P. D. Leedyho: „Výzkum je systematický způsob řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva. Výzkumem se potvrzují či vyvracejí dosavadní poznatky, anebo se získávají nové poznatky.“ (Gavora s.11, 2000) Jak vyplývá z definice, výzkum má svá pevná pravidla, která jej dělí na několik fází. První fází každého výzkumu je stanovení výzkumného problému. Dále je to studium informačních zdrojů a konzultace s odborníky. Výběr a příprava výzkumných metod, sběr a zpracování údajů, interpretace údajů a na závěr psaní výzkumné zprávy. (Gavora, 2000) Jak je z tohoto výčtu patrné, výzkum vyžaduje také dostatek času v závislosti na šíři a hloubce zkoumaného tématu.

V pedagogických vědách rozlišujeme dva rozdílné výzkumné přístupy, a to kvantitativní a kvalitativní. Každý je založen na jiném způsobu realizace výzkumu a na jiném postoji výzkumníka ke zkoumaným osobám. (Švaříček, Šedřová, 2007)

3.1 Cíle výzkumu a jeho potenciální význam

Cílem výzkumné části bakalářské práce je nalézt vhodné osoby se zrakovým postižením, zabývající se v současnosti nebo minulosti některou z ručních prací. Zjistit, jakým způsobem si schopnost vykonávat tuto činnost osvojily a kdo jim byl v této činnosti nápomocen. Dotazováním pomocí polostrukturovaného rozhovoru pochopit, jakým způsobem rozvíjejí a vyplňují volný čas lidí se zrakovým postižením ruční práce a které jejich psychické nebo sociální potřeby jsou touto činností naplňovány. Mým cílem je pokusit se pochopit, proč si konkrétní dotazované osoby k naplňování svých potřeb zvolily právě ruční práce a zda jsou v tomto smyslu pro ně nahraditelné jinou činností. Zároveň je cílem tohoto výzkumu zjistit, zda jsou nabízené možnosti výuky a prezentace ručních prací pro občany se zrakovým postižením dostatečné. A umožňují-li skutečně všem nalézt v nabízených aktivitách možnost svého osobního rozvoje.

Výsledky výzkumu mohou vést v praxi k zohlednění dotace předmětu ruční práce (eventuálně rozprostření látky do více předmětů) při realizaci rámcově vzdělávacího plánu na školách pro žáky se zrakovým postižením. Význam začlenění

těchto jednotlivých druhů ručních prací do školní výuky vidím především v rozvoji jemné motoriky žáků, rozvoji dalších dovedností, ale především v sociální otázce sebereflexe. Zároveň není nutné výuku jednotlivých ručních prací vnímat jako proces probíhající jen ve škole při výuce, ale i jako náplň volnočasových aktivit ve škole (program družiny, kroužky). Dále vidím význam své práce v návaznosti na předpokládané výsledky výzkumu ve vyšší podpoře neziskových organizací zabývajících se vyplňováním volného času klientů a podpoře jejich rehabilitačních a kompenzačních snah. Prakticky by se mohlo jednat o zvýšení dotací na jednotlivé projekty a kurzy zabývající se výukou různých technik a následnou prezentací či prodejem výrobků pro veřejnost. V neposlední řadě vidím význam i v rozšíření možností uplatnění lidí se zrakovým postižením na trhu práce.

Pro zpřehlednění je potřeba tyto cíle a významy uspořádat a zjednodušit. Švaříček, Šed'ová (podle Maxwela 2007) rozlišují tři typy cílů: „intelektuální – jakým způsobem projekt přispěje k rozšíření odborného poznání, praktický – zda budou moci být výsledky nějakým praktickým způsobem využity a personální – jak práce na projektu obohatí výzkumníka samotného.“ Pokusím se cíle svého výzkumu rozčlenit podle těchto typů.

3.1.1 Cíl intelektuální

Cílem je zjistit, zda jsou pro osoby se zrakovým postižením za specifických podmínek ruční práce jednou z možností tvořivé aktivity a rozvíjení vlastní kreativity. Dále, zda tato činnost přináší lidem se zrakovým postižením uspokojení základních vnitřních potřeb, jako je potřeba uznání a seberealizace, čímž by přispívala k jejich vyrovnávání se s vadou a začleňování do společnosti. Ověřit, zda skutečnost, že ruční práce jsou v současnosti na okraji zájmu škol a volnočasových institucí zabývajících se vzděláváním a volným časem lidí se zrakovým postižením, není těmito lidmi vnímána jako omezující.

3.1.2 Cíl praktický

Získané informace mohou být využity jako jeden z podkladů pro zohlednění dotace předmětu ruční práce (eventuálně rozproštění látky do více předmětů) při realizaci rámcově vzdělávacího plánu na školách pro žáky se zrakovým postižením.

Nebo mohou také pomoci rozšířit nabídku volnočasových aktivit ve školách i v neziskových organizacích zabývajících se výukou a volným časem nevidomých a slabozrakých. Zjištěná data by mohla být také využita při podání žádosti o grant na podporu konkrétních projektů a kurzů zabývajících se výukou různých technik a následnou prezentací či prodejem pro veřejnost.

3.1.3 Cíl personální

Protože mám mezi lidmi se zrakovým postižením přátele a sama jsem dříve pracovala v organizaci zabývajících se mimo jiné i organizací volnočasových aktivit pro občany se zrakovým postižením, je pro mne osobně významné toto téma prozkoumat. Zároveň je pro mne také důležitým cílem dosažení bakalářského titulu.

3.2 Použité metodické nástroje

Jak vyplývá z cílů výzkumu, je pro jejich dosažení vhodnější forma kvalitativní. Umožňuje mi získat poměrně velké množství informací hlubšího charakteru na malém počtu subjektů. Do výzkumu vstupuji bez předem stanovené hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předem někdo vybudoval. (Švaříček, Šed'ová, 2007) Tento postup nazývá Gavora (2000) konstatní komparací. To znamená, že při výzkumu dochází k srovnávání (komparaci) sesbíraných dat a kategorií, dokud nedojde k uspokojivému vysvětlení jevů, tedy vytvoření teorie. Kategoriemi jsou myšleny třídy jevů se společnými prvky vytříděné z nasbíraných údajů.

Je však nutné si uvědomit, jak konstatuje ve své práci Švaříček, Šed'ová (2007), že teorie vzniklé na základě kvalitativního výzkumu nelze zobecňovat, neboť jsou platné pouze pro ten charakter vzorku, na kterém byla data získána.

3.2.1 Výběr respondentů

Výběr osob u kvalitativního výzkumu je záměrný. Pro potřeby své práce jsem hledala osoby se zrakovým postižením, které se v současnosti nebo minulosti věnují nebo věnovaly některé ruční práci. Počet oslovených lidí jsem předem nestanovila v souladu s obecně přijímaným pravidlem graduální konstrukce vzorku. To znamená, že v průběhu sběru dat a jejich analýzy je vzorek stále rozšiřován a přehodnocován, až do

doby, kdy nově zahrnuté případy již nepřinášejí žádné nové a nepředpokládané informace. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Pro vyhledávání osob vhodných pro můj výzkum jsem použila tzv. kumulativní výběr. Začala jsem pracovat s jedním člověkem a postupně jsem počet osob rozšiřovala. (Gavora, 2000) Domnívala jsem se, že vzhledem k uzavřenosti komunity lidí se zrakovým postižením budu moci k vyhledávání vhodných dotazovaných osob použít metodu sněhové koule, kdy respondenty, které jsem už získala, požádám o kontakt na další lidi. (Švaříček, Šed'ová, 2007) Ukázalo se však, že tímto způsobem další kontakty nezískám. Jednotliví respondenti často nikoho dalšího, kdo by se zabýval ručními pracemi, neznali. Musela jsem se tedy uchýlit k další možné variantě vyhledávání kontaktů, a to k volbě extrémního případu, to znamená, že jsem v dostupné elektronické literatuře našla prezentaci nevidomé výtvarnice, která ve svém článku referovala o svých úspěších při experimentování s ručními pracemi. Tuto výtvarnici jsem kontaktovala a požádala o spolupráci. Dalším způsobem vyhledávání kontaktů, který jsem využila, byl výběr případů s dobrou reputací. (Gavora, 2000) Prakticky to znamená, že jsem se náhodně vyptávala přátel se zrakovým postižením a lidí, kteří se mezi osobami se zrakovým postižením pohybují, zda neznají někoho, kdo se ručními pracemi zabývá. Dále jsem se obrátila též na organizátory přehlídky tvůrců se zrakovým postižením v oboru hudebním, literárně-dramatickém, výtvarném a rukodělném, Tyfloart. Ke svému překvapení jsem kontakt na jednu nevidomou paní, která se věnuje tkaní, dostala od dětské lékařky.

Prakticky jsem uskutečnila čtyři rozhovory. Ve skutečnosti jsem oslovila osm potenciálních respondentů, z toho čtyři mou žádost o rozhovor odmítli. Rozhovory jsem prováděla v období od listopadu 2012 do února 2013. Věk respondentů se pohyboval od 39 do 72 let. Ve všech čtyřech případech se jednalo o ženy. Rozhovory probíhaly po domluvě jednou v zaměstnání respondentky, dvakrát na půdě neziskové organizace, ve které respondentka trávila svůj volný čas (pokaždé jiné organizace) a jednou u respondentky doma. Rozhovory probíhaly o samotě v klidné atmosféře.

3.2.2 Etická kritéria výzkumu

Podle Švaříčka, Šed'ové (2007) patří mezi základní etické zásady výzkumu důvěrnost, poučený souhlas a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Pro zachování důvěrnosti jsem v práci neuvedla žádná data, která by mohla vést k identifikaci respondentů. Jména dotazovaných jsem změnila a všichni dotazovaní byli předem seznámeni s podmínkami, cílem i se způsobem prezentace bakalářské práce.

Poučeným souhlasem mám na mysli, že jsem každého respondenta předem seznámila se všemi okolnostmi našeho rozhovoru, jeho zaznamenávání na diktafon a následné využití do bakalářské práce. Před zahájením rozhovoru jsem každého požádala o souhlas s těmito podmínkami na záznamové zařízení.

Všem respondentům jsem nabídla možnost, v případě jejich zájmu, si konečnou práci přečíst.

3.2.3 Metoda sběru dat

Pro svůj výzkum jsem zvolila metodu hloubkového rozhovoru tak, jak jí prezentuje Švaříček (2007) v publikaci Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Hloubkový rozhovor je zde definován jako „nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek“, za účelem získání „vylíčení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů.“ (tamtéž s. 159, 2007) Hloubkový rozhovor umožňuje zapsat a interpretovat odpovědi v té podobě jak, byly vysloveny, což je jedním ze základních principů kvalitativního výzkumu. Další výhodou rozhovoru je, že můžeme evidovat, jak je určité dění dotazovanými prožíváno a hodnoceno.

U hloubkového rozhovoru rozlišujeme dva hlavní typy, a to polostrukturovaný rozhovor, který vychází z předem připraveného seznamu otázek a nestrukturovaný, který může být založen pouze na jedné předem připravené otázce a dále se badatel táže na základě odpovědi dotazovaného. (Švaříček, Šed'ová, 2007) Z kvantitativního výzkumu známe ještě třetí typ rozhovoru, a to zcela strukturovaný, který je založen na pevně dané struktuře otázek, která je neměnná.

V této práci jsem prováděla polostrukturovaný rozhovor, stojící na předem připraveném seznamu otázek vycházejících z cílů výzkumu. Na rozdíl od zcela strukturovaného rozhovoru jsem tím získala prostor pro vlastní, spontánní vyjádření respondenta a možnost, aby respondent hovořil více než tazatel. Na druhou stranu proti zcela nestrukturovanému rozhovoru mi polostrukturovaný umožnil snadněji sdružovat odpovědi do kategorií a oddělovat od sebe jednotlivá témata, což by mělo usnadnit závěrečnou analýzu.

3.2.4 Validita výzkumu

Validita neboli platnost a důvěryhodnost je u kvalitativního výzkumu dosti problematizovaná a to proto, že je v něm hned několik faktorů, které mohou výsledky výzkumu zkreslit. Podle Švaříčka, Šed'ové (2007) je jedním z nich např. zkoumání nějakého jevu jen na jednom případě a jeho následný popis pomocí nových způsobů, jako je básnická metafora nebo poetické vyjádření. Miovský (2006) mimo jiné vidí ohrožení pravdivosti výzkumu ve zkreslení jeho výsledku důrazem badatele na data získaná od výřečnějších respondentů vytvářejících dojem větší informovanosti. Oba autoři uvádějí výčet několika technik k zajištění validity výzkumu, z nichž některé jsem použila pro svůj výzkum.

Za nejdůležitější techniku zajištění důvěryhodnosti, a to v různých fázích kvalitativního výzkumu, je Miovským (2006), ale shodně i ostatními autory považována triangulace. Jde o ověřování, nebo podkládání určitých postupů nebo interpretací třemi různými způsoby, zdroji dat, úhly pohledu.

Tuto metodu jsem použila při vyhledávání respondentů. Slabinou při vyhledávání respondentů pro mou práci by mohlo být dosažení nepřirozeně konzistentního vzorku případů. K tomu by mohlo dojít, kdybych o rozhovor požádala například všechny pravidelné účastníky přehlídky Tyfloart, členy kroužku ručních prací nebo jen absolventy rekvalifikačních kurzů. Proto jsem při výběru použila principu extrémních či negativních případů. (Miovský, 2006) Každý respondent pocházel z jiného prostředí a spolu se neznali.

Citace výroků respondentů jsou v kvalitativním výzkumu používány pro potvrzení závěrů, poukázání na specifický jazyk nebo překvapivé tvrzení. Ohrožením

pro výzkum je zbytečný přepis velkého množství přímé řeči, bez její interpretace. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Ve své práci jsem se snažila využívat přímé citace rozhovorů právě k potvrzení jejich interpretace.

K limitům výzkumu založeném na rozhovoru patří také vědomé či nevědomé zkreslení dat dotazovaným. K tomu může dojít například při sdělování osobních, choulostivých informací nebo jako důsledek neporozumění otázce. Snažila jsem se o jasné vyjadřování s možností doplňujících otázek. S respondenty jsme se domluvili, že pro jejich lepší pocit budu záznamové zařízení zapínat až po sdělení si základních informací, týkajících se jména, věku, vzdělání, druhu zrakové vady apod. Na základě dohody s respondenty jsem pak do přepisu rozhovoru uvedla jen ty údaje, se kterými souhlasili.

Domnívám se, že k vědomému zkreslování dat neměli respondenti vzhledem k povaze tématu důvod. K nevědomému mohlo dojít vlivem věku a povahy některé z respondentek.

3.2.5 Metoda fixování dat

Pro fixaci průběhu rozhovorů jsem zvolila metodu audiozáznamu za pomoci diktafonu. Tento způsob fixace byl pro mne velmi výhodný, protože jsem se nemusela soustředit na zaznamenávání rozhovoru, ale mohla jsem se plně věnovat respondentkám a aktivně jim naslouchat. Při rozhovoru jsem měla k dispozici seznam předem připravených otázek, do kterého jsem si mohla v případě nutnosti dělat poznámky. Po skončení rozhovoru jsem tak mohla kdykoli celý jeho průběh znovu vyslechnout bez toho, aby se informace v průběhu času zkreslily. Podle Miovského (2006) plní tento způsob fixace dat významnou kontrolní funkci právě při kontrole validity. Získaná data jsem poté převedla transkripcí ze zvukové do textové podoby a jako příloha jsou součástí této práce.

3.2.6 Výzkumné otázky a vedení rozhovoru

Při přípravě výzkumných otázek jsem použila pyramidový model, kde je struktura rozhovoru dosažena třemi druhy otázek. ZVO – základní výzkumná otázka,

SVO – specifická výzkumná otázka a TO – tazatelská výzkumná otázka. (Švaříček, Šedřová dle Wengrafa, 2007)

ZVO Jaký význam má pro zrakově postiženého spoluobčana věnovat se ručním pracím?

Jde o základní otázku vycházející z názvu a cíle celé bakalářské práce. V rozhovoru tato otázka není nikde přímo položena.

SVO Které druhy ručních prací jsou využívány?

SVO Jaké pomůcky jednotliví dotazovaní využívají?

SVO Jakým způsobem se s jednotlivými technikami seznámili?

SVO Jak často tráví volný čas ručními pracemi?

SVO Jaké podněty je vedly k tomuto „koníčku“?

SVO Co pro ně ruční práce znamenají? Jakou funkci pro ně ruční práce plní?

SVO Jak zpětně hodnotí proces tvorby a výsledné výrobky?

SVO Jaké je využití hotových výrobků?

SVO Přinesly vám ruční práce nějaké uznání mezi vidícími lidmi?

Tyto specifické výzkumné otázky mají za cíl rozčlenit téma do několika oblastí, které jsou pro zodpovězení ZVO důležité. Ani tyto otázky nejsou přímo kladeny respondentkám. Dále jsem ke každé SVO vytvořila 2 až 4 TO – tazatelské otázky, čímž jsem vytvořila soubor otázek pro použití v rozhovoru. Při kladení TO je možné používat hovorový jazyk a není nutno klást všechny otázky, které jsem si připravila, stejně jako není závazné pořadí, v němž jsou kladeny.

Na začátku rozhovoru jsem představila sebe i svou práci. Seznámila každou respondentku se způsobem zajištění anonymity a požádala o souhlas se spoluprací na výzkumu a o souhlas s nahráváním rozhovoru. Poté jsem se respondentky zeptala na osobní informace týkající se věku, povahy její zrakové vady, rodinného zázemí a vzdělání. Po dohodě s respondentkou, které z těchto informací mohu použít ve své práci, jsem zapnula záznamové zařízení a ještě jednou požádala o souhlas se spoluprací a s nahráváním.

V úvodní části rozhovoru jsem použila otázky vyjadřující empatii pro navození spontánního vyprávění respondentky. (TO 1 – 2). Otázky kladené v hlavní části by měly vést k vyprávění o tématech tvořících jádro výzkumu. Při upřesňování významu odpovědi jsem někdy použila navazující otázku. (TO 3 – 35).

Aby uzavření rozhovoru proběhlo v poklidné atmosféře a bylo jakýmsi završením, dávají poslední dvě otázky respondentkám prostor k volnému vyjádření a dotazům.²⁶

3.3 Způsob analýzy a zpracování dat

Prvním krokem ve zpracování dat, který jsem udělala, byla samotná transkripce audiozáznamu do textové podoby. Pro kontrolu a k minimalizování nepřesností jsem přehrávala záznam opakovaně a porovnávala s jeho textovou podobou. Miovský (2006) doporučuje dále provést tzv. redukci prvního řádu. Čímž myslí zpřehlednit text vypuštěním nedokončených vět, nebo vět které nenesou žádnou informaci. K tomuto postupu však doporučuje spolupráci a kontrolu několika výzkumníků, aby nedošlo k přílišné redukci dat pouze volbou výzkumníka. Z tohoto důvodu jsem k redukci dat nepřistoupila.

Jako další techniku k zlepšení orientace v textu jsem použila barvení textu podle základních okruhů, kterých se týká. (Miovský, 2006) Takto připravený text urychluje orientaci v něm a usnadňuje analýzu. Transkribovaný text jsem si vytiskla a odpovědi odkazující ke každému tématu jsem v textu označila stejnou barvou.

Ke konečné analýze rozhovorů jsem použila metody zachycení vzorců. Princip této metody spočívá ve vyhledávání určitých obecnějších vzorců nebo témat a nahrazování původních jevů nově vytvořenými obecnějšími kategoriemi na základě vzájemných podobností. (Miovský, 2006)

---

²⁶ Kompletní seznam otázek k polostrukturovanému rozhovoru je připojen v příloze bakalářské práce.

4 Vyhodnocení rozhovorů

Vzhledem k cíli této práce, tj. hledání významu ručních prací v životě člověka se zrakovým postižením, v co nejširším významu, jsem si nejprve zvolila čtyři hlavní obecnější kategorie a jednu otázku. Na základě podobností a souvislostí v odpovědích respondentů jsem získané informace sdružovala pod tyto kategorie: význam ručních prací z hlediska vyrovnávání se zrakovým postižením, význam ručních prací z hlediska tvořivosti, význam ručních prací z hlediska trávení volného času, význam ručních prací jako výdělečné činnosti. Otázka, kterou jsem si položila byla: „Z jakého důvodu zvolily respondentky pro svou tvůrčí činnost právě ruční práce?“ Každá kategorie je rozdělena na několik podkategorií.

4.1 Proč právě ruční práce?

Z uskutečněných rozhovorů vyplynulo, že ruční práce mají pro respondenty řadu výhod. Některé působí formou vnějších faktorů ovlivňujících rozhodování respondentek i v budoucnosti, a některé jsou ryze praktické.

4.1.1 Výhody ručních prací

Dalo by se říci, že jedním z vnějších faktorů proč si respondenty vybraly ruční práce, je, že se s nimi setkaly většinou už v dětství. Tři respondentky měly s ručními pracemi už aktivní zkušenost.

R 3: Já už umím plést od mládí.

R 4: V mládí jsem zkoušela plést a háčkovat.

R 1: Plést a háčkovat mě naučila už babička, když jsem byla malá.

Další z těchto vnějších faktorů by mohla být zkušenost ze školy. V teoretické části práce jsem se zabývala výukou ručních prací na školách pro žáky se zrakovým postižením. Avšak školu tohoto druhu navštěvovaly jen dvě respondentky. Obě se však právě na škole s ručními pracemi setkaly. Zde se prokázal kladný vliv dobrého pedagogického přístupu, když se vychovatelce podařilo motivovat k ručním pracím respondentku, která k nim nebyla vedena z domova.

R 4: Doma se jim nikdo nevěnoval. Na škole jsme měli takové základy, ale to nás moc nebavilo. Až jedna vychovatelka na internátě, ta nás začala učit plést a háčkovat. Tehdy mě to docela chytlo.

Avšak právě tato respondentka se po opuštění školy ručním pracím dále nevěnovala. Zajímavé by bylo zvážit, zda na její pozdější volbu rekvalifikace neměly tyto „dávné“ zkušenosti vliv.

Výhody ručních prací, které uvádějí dále respondenty, se týkají hlavně materiálního a technického zajištění pomůcek a možnosti se tvořivě realizovat.

Jako technické a materiální výhody uvádějí respondentky, že ke klasickým technikám, jako je pletení, háčkování a drhání, nepotřebují žádné kompenzační pomůcky. I k šití je navlékač jehel jedinou, a to běžně dostupnou pomůckou.

R 1: Vlastně žádné. Maximálně navlékač jehel, když chci přišít korálek na kabelku a podobně. Jak jsem říkala, na pletení a háčkování žádné zvláštní pomůcky nepotřebuji. Na drhání vlastně také ne.

R 4: Když tak přemýšlím, tak asi žádné.

R 3: Při šití a vyšívání hlavně navlékač jehel.

U speciálních technik vyjadřovaly respondentky spokojenost nad pomocí se získáváním pomůcek zvenčí.

R 4: Materiály jsem dostala na Dědině.

R 2: Pomůcky mi zajistila Mgr. Slouková, ale reliéfní podvínky jsme vymýšlely spolu. Hledaly jsme, jaké jsou možnosti a pracovaly na tom společně... S paličkováním mi pomáhala Mgr. Slouková. Díky ní a SONSU jsem měla ke všemu dobrý přístup.

Jedním slovem by se tato výhoda dala charakterizovat jako nenáročnost (ve smyslu získávání pomůcek, ne náročnosti techniky).

Co se týká materiálů, dala by se tato výhoda charakterizovat slovem dostupnost. Pro všechny respondentky byly materiály potřebné k ručním pracím snadno získatelné a jejich sehnání pro ně neznamenal větší finanční ani časovou zátěž.

R 4: ...tkaní mi připadalo jednodušší. Také se při něm používají zbytky látek, a ty jsou pro mě levnější a dostupné.

R 1: Ruční práce pro mě byly nejdostupnější.

Přítom proces tvorby dává respondentce dost prostoru pro tvůrčí vyjádření tam, kde tuto potřebu cítí a naopak tam, kde potřebuje psychické odreagování, může ho dosáhnout pomocí stereotypní činnosti.

R1: Drhání mě baví, protože se při něm dá kombinovat víc materiálů dohromady... Jdu třeba šlapat na rotopedu, na řídítku si dám tašku s pletením a už jedu.

R 2: Jsem hodně tvořivá a ruční práce pro mne byly dostupné a zároveň tvůrčí.

R 3: ... poslouchám televizi a přitom pletu... No, já spíš relaxuji. Pro mě je to oddech... Už za ta léta poznám, že jsem udělala chybu, ještě dřív než si to zkontroluji.

R 4: Jak mě to naučili, tak to dělám, ale někdy si přece jenom vymyslím třeba jestli by ten kobereček nebyl zajímavější, kdyby v něm byly jinak barevné nitě... Ale dost si vymýšlím, když se pak z utkané látky dělá třeba taška a já můžu vybírat knoflík.

Další výhodou ručních prací je jejich snadná přenositelnost. Klasické techniky jako pletení, háčkování nebo drhání může člověk nosit všude s sebou.

R 3: Vždycky když si někde sednu. Nebo poslouchám televizi a přitom pletu.

4.1.2 Nevýhody ručních prací

Je logické, že ruční práce mají pro respondentky také své nevýhody. Tato otázka se může zdát slabinou tohoto výzkumu, neboť rozhovory byly prováděny s lidmi, kteří se ručním pracím věnují, z čehož vyplývá, že pro ně mají stále více pozitivního než jiná tvůrčí volnočasová aktivita. Vzhledem k tomu, že ruční práce nejsou v současné době atraktivní, je mezi respondentkami i jedna, která se již ručním pracím nevěnuje a jedna, která se jim začala věnovat až z nemožnosti sehnat zaměstnání. Tím se mi podařilo získat pohled na problematiku i z druhé strany. Nehledě k tomu, že i respondentky, které se ručními pracemi zabývají, se na svou činnost dokáží podívat kriticky.

Jako nevýhodu uvádí respondentky určitou závislost na kontrole zvenčí. Nebo na pomoci tam, kde je člověk omezen svým postižením. Například při vybírání barev materiálu, nebo přidávání doplňků.

R 2: Při ručních pracích vám musí pořád někdo pomáhat. Alespoň zkontrolovat, jestli tam nemáte chybu. To už mě nebaví. Chci být nezávislá.

R 1: Jednou mi kamarádka řekla, že se korálky na kabelce nehodí barevně k materiálu. Musela jsem je vypárat a dát tam jiné...Často potřebuji poradit hlavně s těmi barvami a vzhledem.

Další nevýhodou je vyšší nárok na volní vlastnosti osobnosti při osvojování si technik ručních prací. Myslím tím hlavně trpělivost a odhodlání práci dokončit. Ruční práce jsou většinou časově náročné a současný trend mít vše co nejrychleji hotové se nevyhýbá ani lidem se zrakovým postižením. Jedna respondentka byla značně časově vytížená.

R 4: V mládí jsem zkoušela plést a háčkovat. Ale neměla jsem na to dost trpělivosti. Nechala jsem toho...Na škole jsme měli takové základy, ale to nás moc nebavilo...Víte, já nemám moc dobrou představivost, tak mi chvíli trvalo, než jsem pochopila systém tkaní a vyznala se ve všech těch nitích a kouscích látek. Taky ty moje výrobky nejdřív vypadaly jako zdrchané cucky.

R 3: Nejtěžší je najít chybu a párat a párat. To se pak zlobím.

R 2: (Nejtěžší bylo) Vyznat se v té změti nití, uzlíků a paliček... Jsem hodně časově vytížená... Jsem zaměstnaná a mám hodně různých zájmů... V některých fázích se mi třeba ani nechtělo pokračovat...

4.2 Význam ručních prací z hlediska vyrovnávání se se zrakovým postižením

Vyrovňávání se se zrakovým postižením za pomoci ručních prací probíhá u respondentek ve třech rovinách a to v rovině kompenzační, sociální a psychické.

4.2.1 Kompenzační význam ručních prací

Kompenzační myslím snahu o rozvíjení ostatních (kompenzačních) smyslů, čemuž ruční práce napomáhají zjemňováním citlivosti prstů, zlepšováním manuální obratnosti a prostorové představivosti.

R 1: ...nemám moc hudební talent a také špatně slyším...Chtěla jsem něco dělat rukama.

R 2: Zároveň si bystřím ostatní smysly. Určitě se i odreagovávám, ale taky mě učí soustředění a představivosti. A také trpělivosti.

R 4: Všechno si při tkaní kontrolojuji hmatem...To si opravdu vyberu po svém. Aby se hodil strukturou ke struktuře tkaniny, aby byl tvarově zajímavý nebo i materiálem.

4.2.2 Sociální význam ručních prací

V sociální rovině napomáhají ruční práce vyjití z izolace a začleňování do společnosti. Snaha o smysluplnou aktivitu je jednou ze známek vyrovnávání se zrakovým postižením. (Schindlerová, 2007)

R 3: ...a ty ruční práce mě tak nějak udržují aktivní.

R 4: ...já chci ještě něco dělat. Nechci bejt zavřená doma.

Tři respondentky přivedly ruční práce k prezentaci svých výrobků na výstavách. Z toho jedna na výstavě, na které vystavovali společně lidé s postižením i bez něj. Jedna získala za svou práci na výstavě ocenění.

Pro respondentku R 1 byly ruční práce aktivitou, která jí pomohla znovu obnovit sociální styky s lidmi mimo svou nejbližší rodinu poté co mohla opustit nedobrovolnou domácí izolaci.

R 1: Já jsem se hodně styděla s někým mluvit. Taky jak špatně slyším, tak jsem ani neslyšela, o čem se baví, a oni se pak se mnou taky nebavili. Když jsem jim přinesla nějaké výrobky, tak jsme si o nich začali povídat a bylo to lepší... Ted' jsem začala chodit do divadelního kroužku a v něm dvě paní také háčkují a pletou.

Respondentka R 3 prostřednictvím ručních prací v průběhu svého života nikdy neztratila sociální kontakt, přesto že postupně docházelo ke změně jejího vidění. Její

vyrovnávání s handicapem bylo plynulé nejen plynulými změnami ve zrakovém vnímání, ale i tím, že nikdy nedošlo ke ztrátě nebo přerušení jejích společenských styků a aktivit.

R 3: No, za mlada jsem ještě četla časopisy. To byla Vlasta a Burda. Obtahovali jsme si střihy a zkoušeli zajímavé vzory na pletení. Dneska zase přispívám já do časopisu Ema a dávám tam vzory na pletení...Za komunistů jsme si informace předávali mezi sebou...Po revoluci jsem si koupila nějaké knížky, ale to už se mi tak špatně četlo. Raději novou inspiraci беру u kamarádek nebo na soutěžích...S kamarádkami se pravidelně scházíme...Pletu na vnučata, pro známé, sousedce pro dceru. Ale taky na přehlídku Tyfloart.

Respondentka R 4 trpěla sociálním vyloučením v důsledku ztráty zaměstnání. Její znevýhodnění jí snižovalo šanci na získání zaměstnání. Díky ručním pracím se jí podařilo najít uplatnění a navázat nové kontakty.

R 4: Ted' jsem už dlouho hledala nějakou práci a nic jsem nemohla najít. Až jsem se dostala do Diakonie a pak do Dědiny. Ale ten důvod asi byl, že už mám většího syna, už mě tak moc nepotřebuje a já chci ještě něco dělat. Nechci bejt zavřená doma...Domácnost dá člověku taky zabrat, když jí chce mít v pořádku, ale já jsem chtěla být také i jinak užitečná...V Diakonii jsem si našla přátele a ti každý něco vyrábí.

4.2.3 Psychologický význam ručních prací

V psychologické rovině dochází u respondentek k rozvoji volných vlastností jako je vytrvalost, svědomitost, cílevědomost, sebehodnocení, samostatnost, iniciativnost, které pak ovlivňují kvalitu jejich života s postižením.

R 1: Ted' už se snažím pracovat každý den, abych měla víc výrobků... Naučila jsem se soustředit na práci a zapomenout na problémy... Myslím si, že jsou dobré. (Mé výrobky)

R 2: ... když se do něčeho pustím, tak se s tím poperu... Každá práce pro mne byla výzva a měla jsem touhu se s ní poprat. K takové práci jsem sedala častěji, dokud se mi jí nepodařilo dokončit... Určitě se i odreagovávám, ale taky mě učí soustředění a představitosti. A také trpělivosti... Naučila jsem se důvěřovat, že když to nakonec půjde,

tak to je pravda. Také jsem se učila trpělivosti a ta mi moc chybí. A byla jsem sama překvapená, jak daleko jsem se až v té technice dostala.

R 3: To víte, co si člověk neudělal, to neměl... Když se blíží výstava nebo narozeniny vnoučete, tak pracuji každý den... Já jsem zvyklá pořád něco dělat a ty ruční práce mě tak nějak udržují aktivní.

R 4: Ještě si pamatuji, jak máma pořád říkala, že jí musím uplést svetr. Ale nikdy jsem jí ho nedopletla... Taky ty moje výrobky nejdřív vypadaly jako zdrchané cucky. Ale naučila jsem se to... Někdy se mi třeba ani moc nechce, ale rychle to překonám... Myslím, že to se mnou na kurzu neměli jednoduché. Hlavně to byla zkouška trpělivosti i pro mě.

Potřeba uznání a seberealizace je považovaná za základní lidskou potřebu. (Maslowova pyramida potřeb. [cit. 2012-10-28]) Z hlediska překonávání postižení je její naplňování důležitou složkou ovlivňující jednání a motivy člověka. Také u respondentek byla tato potřeba velmi silná. Ukázalo se však, že ruční práce pro ně byly aktivitou, ať už v minulosti nebo současnosti, jejímž prostřednictvím mohou respondentky dosáhnout naplnění této potřeby.

K uspokojování této potřeby dochází u respondentek jednak ze strany sebe sama, v podobě spokojenosti, „že jsem něco dokázala“.

R 2: Každá práce pro mne byla výzva a měla jsem touhu se s ní poprat.

R 3: Tak jsme se už jako děti učily ušít si oblečení na panenku, nebo si uháčkovat límeček k halence. To jsme všechno zvládali.

R 4: Myslím, že se zlepšuji.

Hlavně však k jejímu naplňování dochází v interakci s lidmi z venku.

R 1: Líbí se mi, když se ty věci líbí někomu dalšímu... Protože mi je chválí, tak jsem spokojená...

R 2: ...už se mě několik lidí zeptalo, jestli bych jim vyrobila něco na zakázku.

R 3: Já jsem spokojená, když vidím že jsou spokojení ostatní. Když se jim to líbí... Z uznání mám samozřejmě radost. Potěší mě. Kdyby se jim to nelíbilo, tak by asi nemělo smysl něco vyrábět.

R 4: ...je pro mě důležité, aby se ty výrobky líbily... Můj manžel a syn mi je teď už pochválí. (výrobky)

Zajímavé také je, že na otázku „Jaké komentáře pro vás byly přínosnější, vidících nebo nevidících lidí?“ odpověděly dvě respondentky že vidících a jedna že obojích.

Za uspokojování potřeby seberealizace považuji uplatnění a osobní rozvoj respondentek. Při překonávání těžkostí spojených se zrakovým postižením má možnost seberealizace důležitý vliv na psychickou pohodu člověka. Naplňováním této potřeby nyní nemyslím snahu o získání výdělečné činnosti, ale nalezení takového uplatnění, které je okolím kladně přijímáno a vyvolává očekávanou sociální interakci. Toho respondentky dosahují nejčastěji (tři ze čtyřech) rozdáváním svých výrobků.

R 1: Dávám je jako dárky... Když má někdo narozeniny nebo na Vánoce.

R 2: Většinu jsem rozdala. Ráda dělám někomu radost.

R 3: Rozdávám je. Pletu na vnučata, pro známé, sousedce pro dceru.

Dalším častým způsobem seberealizace (tři ze čtyřech) byla prezentace svých výrobků na nějaké výstavě nebo přehlídce. Respondentka R 1 vystavovala své výrobky společně s vidícími, ale i s lidmi s postižením. Respondentka R 3 se pravidelně zúčastňuje přehlídky Tyfloart.

R 1: Jednou mě požádali tady ve sdružení, abych něco vyrobila na výstavu. Tak jsem vyrobila loutky.

R 3: Na Tyfloartu a příležitostně na nějakých výstavách.

Respondentka R 2 se dostala v ručních pracích ještě dále. Je spoluautorkou techniky paličkování pro nevidomé. Její práce získala ocenění a byla vystavována. Dá se říci, že pokud jde o seberealizaci, byla potřeba respondentky zcela naplněna, což dokládá i to, že se ručním pracím už v současné době nevěnuje.

R 2: Jsem spokojená. Důležitější je pro mne asi to, že jsme vytvořili techniku paličkování pro nevidomé, než konkrétní práce, které jsem vytvořila. Naučila jsem se důvěřovat, že když to nakonec půjde, tak to je pravda. Také jsem se učila trpělivosti a ta mi moc chybí. A byla jsem sama překvapená, jak daleko jsem se až v té technice dostala... Ano, vystavovala jsem svůj vítězný objekt ze soutěže „Nevídáno“ v roce 2002.

4.3 Význam ručních prací z hlediska tvořivosti

V teoretické části této práce, konkrétně v kapitole 2.2 Tvořivost u lidí se zrakovým postižením (str. 25) jsem se zabývala tvořivostí u lidí s postižením. Za hlavní motiv vedoucí člověka s postižením k tvorbě jsem označila touhu po přijetí okolním světem a potřebu druhé obdarovat. Význam ručních prací jsem tedy hledala v jejich naplňování a uspokojování. Dále mne zajímalo, dají-li se v jednání jednotlivých respondentek (dle jejich odpovědí) rozeznat tvořivé strategie řešení problémů, které přijaly v období, kdy se zabývaly ručními pracemi. (viz. 2.2.1 Druhy tvořivosti lidí trpících a s postižením, str. 26)

Respondentka R 1 žila delší dobu v izolaci a trpěla odloučeností od širší společnosti.

R 1: Hodně let jsem byla doma a nikam nechodila. Jsou to ošklivé věci. Nechci o tom mluvit. Ale potřebovala jsem něco dělat.

Domnívám se, že tuto těžkou životní situaci se jí podařilo překonat i pomocí strategie, kterou Blažek, Olmrová (1985) nazývají „autismus“. Ruční práce jí byly po určitou dobu prostředníkem, který jí pomáhal uzavřít se do svého světa, kde byla šťastná.

R 1: Ruční práce pro mě byly nejdostupnější. Chtěla jsem něco dělat rukama a nemohla jsem nikam docházet třeba na keramiku. Neměla jsem moc možností... Jsem šťastná. Je to pro mě uvolnění. Naplnění. Jdu třeba šlapat na rotopedu, na řídítka si dám tašku s pletením a už jedu. Šlapu a pletu.

I po překonání tohoto těžkého úseku života, pro ní bylo těžké navazovat komunikaci s okolím. Ruční práce a komunikace o nich jí v tom pomohly.

R 1: Já jsem se hodně styděla s někým mluvit. Taky jak špatně slyším, tak jsem ani neslyšela, o čem se baví a oni se pak se mnou taky nebavili. Když jsem jim přinesla nějaké výrobky, tak jsme si o nich začali povídat a bylo to lepší.

Její touha po dávání a obdarovávání je díky ručním pracím naplňována.

R 1: Dávám je jako dárky.(výrobky) ...(Obdarováváte výrobky své známé?) Ano. Když má někdo narozeniny nebo na Vánoce. Taky vyrábím vánoční ozdoby a zdobíme si s nimi doma stromeček.

Respondentka R 2 je svým okolím už představovaná jako výtvarnice (Nevidomí mezi námi, [cit. 2012-10-26] 2006). Sama ruční práce ohodnotila jako tvůrčí a dostupné.

R 2: Jsem hodně tvořivá a ruční práce pro mne byly dostupné a zároveň tvůrčí. Je to takový způsob výtvarného vyjádření.

Její tvořivá strategie by mohla být „otevřeným dialogem“ (Blažek, Olmrová, 1985). Postoje, které prezentuje i pocity které popisuje při tvorbě jsou „zdravé“ a inspirativní.

R 2: V některých fázích se mi třeba ani nechtělo pokračovat, ale jak jsem překonala krizová místa, tak jsem zas nemohla přestat. Pocity? Třeba i taková zvědavost. Co nového se dnes naučím. I těšení na zážitek... Každá práce pro mne byla výzva a měla jsem touhu se s ní poprat. K takové práci jsem sedala častěji, dokud se mi jí nepodařilo dokončit... A byla jsem sama překvapená, jak daleko jsem se až v té technice dostala.

Chvílemi se až zdálo, že balancuje na hranici s „překompensováním“ (tamtéž, 1985).

R 2: Já nejsem nikdy docela spokojená. To mě pohání pořád dál. Stále je co zdokonalovat. Vždy si myslím, že by to mohlo být lepší.

Respondentka nepotřebovala naplňovat svou touhu po přijetí okolím, zde byla její potřeba asi vždy naplňována a postupná ztráta zraku její sociální vztahy nenarušila. Její tvůrčí aktivita vycházela spíše z vnitřních potřeb.

R 2: Já nemám nějaký komplex méněcennosti. Spíš chci asi dokazovat sobě, že na to mám.

Touhu obdarovávat jí ruční práce naplnily.

R 2: Většinu jsem rozdala. Ráda dělám někomu radost. (Výrobky)... (Obdarováváte výrobky své známé?) Jenom když mě o to požádají. Nerada bych si z přátel dělala nepřátele.

Respondentka R 3 se tvořivě projevovala velmi prakticky. Ručními pracemi vyplňovala všechnen čas, kdykoli nebyla zaměstnána jinou činností.

R 3: (Jak často se ručním pracím věnujete?) Vždycky, když si někde sednu. Nebo poslouchám televizi a přitom pletu... Já jsem zvyklá pořád něco dělat a ty ruční práce mě tak nějak udržují aktivní... Já jsem tak zvyklá. Jak si někde sednu, tak vytáhnu pletení. Nevydržím jen tak sedět.

Její snaha po smysluplné účasti na společenském životě se projevovala až „hyperaktivitou“.

R 3: Nevydržím jen tak sedět. Musím dělat něco užitečného.

Mezi její používané tvořivé strategie by se dala zařadit „směna“ (tamtéž, 1985), přičemž není zcela jasné, zda respondentka sama je nebo není osobou uvádějící do jejich fungujícího společenství kamarádek.

R 3: My máme takový klub a tam si s děvčaty předáváme zkušenosti. Vyměňujeme si vzory a radíme si... Raději novou inspiraci беру u kamarádek nebo na soutěžích... S kamarádkami se pravidelně scházíme... My se scházíme s kamarádkami a to je vlastně takový kroužek... My jsme se s děvčaty znaly už před tím, ale občas mezi nás přijde někdo nový.

Ruční práce naplňují její touhu po přijetí a dávání, zdá se, že směna dobře funguje i v jejím blízkém okolí mezi příbuznými a sousedy.

R 3: Taky mám pořád co rozdávat. A můžu se pochlubit těmi výrobky... Já jsem spokojená, když vidím, že jsou spokojení ostatní. Když se jim to líbí... Rozdávám je. (výrobky) Pletu na vnučata, pro známé, sousedce pro dceru... Většinu věcí vyrábím pro vidící. Z uznání mám samozřejmě radost. Potěší mě. Kdyby se jim to nelíbilo, tak by asi

nemělo smysl něco vyrábět... Většinou mi to chválí. Někdy se hned podělí o své zkušenosti.

Respondentka R 4 se neprojevovala některou z tvořivých strategií popsaných Blažkem, Olmrovou (1985) tak, aby byla pro mne jako pro laika jednoduše rozpoznatelná. Snad je to projev „otevřeného dialogu“, že se o všech svých pohnutkách a pocitech vyjadřovala naprosto otevřeně. Vůči své tvořivosti měla nižší sebehodnocení.

R 4: Nejsem zas tak moc tvůrčí tip. Musím se všechno naučit mechanicky.

Přitom právě ruční práce v ní její tvořivost „probudily“ a jí tato nově nalezená tvořivost přináší uspokojení.

R 4: Jak mě to naučili, tak to dělám, ale někdy si přece jenom vymyslím třeba jestli by ten kobereček nebyl zajímavější, kdyby v něm byly jinak barevné nitě... Ale dost si vymýšlím, když se pak z utkané látky dělá třeba taška a já můžu vybírat knoflík. To si opravdu vyberu po svém. Aby se hodil strukturou ke struktuře tkaniny, aby byl tvarově zajímavý nebo i materiálem... Taky jsem přišla na to, že je to relax, vyrábět něco vlastníma rukama. Jsem ráda.

Respondentka cítila touhu po uplatnění mimo rodinu, po smysluplné účasti na společenském životě. K naplnění této touhy jí pomohly ruční práce.

R 4: ...já chci ještě něco dělat. Nechci bejt zavřená doma... Já jsem chtěla být také i jinak užitečná...(Pomohly vám ruční práce získat nové přátele nebo kontakty?) Ano... Nedá se říct, že bych měla potřebu se nějak chlubit, ale je pro mě důležité, aby se ty výrobky líbily. Lidé by si je měli kupovat, protože se jim líbí a aby z nich měli radost.

V naplňování své touhy po uplatnění byla aktivní.

R 4: ...když je potřeba s něčím jednoduchým pomoci, tak třeba i něco přišívám, nebo kompletuji záložky nebo přání.

Zároveň pro ní byla důležitá i zpětná vazba nejbližších, kteří jí tím projevili svou podporu.

R 4: ...můj manžel a syn mi je teď už pochválí. (výrobky)

4.4 Význam ručních prací z hlediska trávení volného času

Při hledání významu ručních prací ve volném čase respondentek bylo důležité zaměřit se na rozlišení, kdy ručními pracemi respondentky vyplňovaly čas negativní a kdy pozitivní. (viz. kap. 2.5, str. 35)

4.4.1 Negativní volný čas

Dvě respondentky uvedly, že se ručním pracím začaly věnovat na škole, z toho jedna přímo označila za důvod této činnosti negativní volný čas na internátě.

R 4: Také jsme byly na internátě a neměli jsme co dělat.

Respondentka R 1 se potýkala s negativním volným časem i v rodině, kde byla odkázaná na volný čas členů své rodiny.

R 1: ...nikdo neměl čas se něčím zabývat. Jenom babička pletla, a tak mě to naučila. Byla se mnou hodně doma... Sestry umí také plést a háčkovat, ale nemají na to čas.

Respondentka R 4 se potýkala s domácím stereotypem, kdy si pro sebe svůj pozitivní volný čas vůbec nevytvořila.

R 4: Ne, že bych nevěděla co dělat. Domácnost dá člověku taky zabrat, když ji chce mít v pořádku, ale já jsem chtěla být také i jinak užitečná a třeba i trochu něco vydělat.

Obě respondentky shodně trpěly negativním volným časem. R 4 z důvodu dlouhodobé nezaměstnanosti a R 1 z důvodu dlouhé domácí izolace a ztráty kontaktů s okolním světem.

R 1: (Kolik máte volného času?) Asi docela hodně. Nemám zaměstnání. Hodně let jsem byla doma a nikam nechodila. Jsou to ošklivé věci. Nechci o tom mluvit. Ale potřebovala jsem něco dělat.

Ruční práce oběma respondentkám přinesly pozitivní naplnění jejich volného času, a tím uspokojení jejich potřeb.

R 4: Sama jsem si určila čas, kdy tkám. Většinou pracuji doma a jednou, dvakrát do týdne zajedu do dílny.... Jsem ráda, že můžu něco dělat.

R 1: (Jak často se ručním pracím věnujete?) *No, vlastně každý den... Hlavně je to pro mě radost.*

4.4.2 Pozitivní volný čas

Dvě respondentky neměly s trávením volného času potíže. Naskytá se otázka, zda důvodem není to, že předešlé respondentky byly obě od dětství nevidomé a ve svém trávení volného času více závislé na pomoci svého okolí, kdežto tyto respondentky R 2 a R 3 přicházely o zrak postupně a do určitého věku byly schopny žít bez větší závislosti na pomoci zvenčí?

Respondentka R 2 je zaměstnaná a má mnoho zájmů. Ruční práce pro ní byly jedním ze zájmů, kterým se věnovala ve svém volném čase a to tak dlouho, dokud v tomto oboru nedosáhla uspokojení se svými výsledky. Pak tento zájem opustila a začala se věnovat jiné činnosti.

R 2: (Kolik máte volného času?) *Moc ne. Jsem hodně časově vytížená. Mám hodně zájmů...(Na čem závisí zda se jdete práci věnovat, nebo ne?) Na tom, jestli mám čas. Jsem zaměstnaná a mám hodně různých zájmů. A na tom jakou výzvou pro mne je konkrétní rozdělaná práce.*

Respondentka R 3 byla zaměstnaná a je v důchodu. I ve svém věku je velmi aktivní. Volný čas dělí mezi své zájmy a rodinu.

R 3: (Kolik máte volného času?) *Teď už docela dost, i když já se umím vždycky nějak zaměstnat. Taky mě navštěvují děti s vnoučaty. Někdy chci mít svůj klid...(Na čem závisí zda se jdete práci věnovat, nebo ne?) Na tom, jak jsem unavená. A jak rychle to chci mít hotové. Když se blíží výstava nebo narozeniny vnoučete, tak pracuji každý den.*

I pro tuto respondentku byly ruční práce smysluplným naplněním volného času.

4.5 Význam ručních prací jako výtěžné činnosti

Tuto oblast nemohu z analýzy vynechat, přestože se týká pouze dvou respondentek. Respondentky R 2 a R 3 měly své zaměstnání a ruční práce pro ně byly zájmovou činností. Respondentky R 1 a R 4 využily ruční práce jako výtěžnou činnost.

Respondentka R 1 zaměstnání původně ani nehledala. Z počátku se snažila využít a naplnit svůj čas trávený hodně doma. Po naplnění základních potřeb, přijetí a komunikaci získala i nadstavbu v podobě možnosti prodeje svých výrobků ve stánku. Tím se pro ní zvětšil přínos ručních prací o další, praktickou rovinu.

R 1: Některé teď dávám do stánku na prodej.(výrobky)... Ted' už se snažím pracovat každý den, abych měla víc výrobků. Kamarádka se je snaží prodávat ve stánku s časopisy. Tak to беру jako zaměstnání. Tam se taky chodí každý den. Ale mě to i baví, už se na to těším, až budu vyrábět... Nedávno jsem se domluvila s kamarádkou, že mi bude prodávat ty kabelky ve stánku. Tak třeba z toho budou i nějaké peníze.

Respondentka R 4 si naopak ruční práce zvolila jako rekvalifikaci. Úspěšně absolvovala kurz tkaní a našla si zaměstnání poblíž svého bydliště. Přes počáteční neúspěchy se vše naučila a práci pro neziskovou organizaci vnímala jako velký přínos a uspokojení.

R 4: Ted' jsem už dlouho hledala nějakou práci a nic jsem nemohla najít. Až jsem se dostala do Diakonie a pak do Dědiny. Ale ten důvod asi byl, že už mám většího syna, už mě tak moc nepotřebuje a já chci ještě něco dělat. Nechci bejt zavřená doma... Ne, že bych nevěděla co dělat. Domácnost dá člověku taky zabrat, když ji chce mít v pořádku, ale já jsem chtěla být také i jinak užitečná a třeba i trochu něco vydělat... Někdy se mi třeba ani moc nechce, ale rychle to překonám, protože jsem ráda, že můžu něco dělat... Po dlouhé době mám nějakou práci. Jako zaměstnání. To je pro mě moc důležité.

R 4: Myslím, že to se mnou na kurzu neměli jednoduché. Hlavně to byla zkouška trpělivosti i pro mě. Jsem moc ráda, že jsem se to nakonec naučila. Otevřely se mi nové možnosti... Nedá se říct, že bych měla potřebu se nějak chlubit, ale je pro mě důležité, aby se ty výrobky líbily. Lidé by si je měli kupovat, protože se jim líbí a aby z nich měli radost... Myslím, že třeba tchyně je ráda. Ale spíš to souvisí s tím, že jsem začala nějak pracovat.

Pro obě respondentky je tento přínos ručních prací velice důležitý spíše v psychologické rovině než z důvodu zvýšení finančních příjmů.

5 Závěry výzkumu

Při hledání konkrétního významu ručních prací v životě člověka se zrakovým postižením jsem byla nucena rozčlenit téma na několik oblastí, ve kterých ruční práce jeho život ovlivňují. Konkrétně jsem tedy význam ručních prací rozdělila z hlediska vyrovnávání se s handicapem, z hlediska tvořivosti, z hlediska trávení volného času a význam jako výdělečné činnosti. Každá z těchto oblastí je rozdělena na několik podoblastí.

Při vyhodnocování rozhovorů s respondentkami jsem si nejprve položila otázku: „Z jakého důvodu zvolily respondentky pro svou tvůrčí činnost právě ruční práce?“ Z rozhovorů vyplynulo, že většina respondentek se již setkala s ručními pracemi v dětství nebo na základní škole. V této aktivitě pak setrvaly více či méně i v průběhu dalšího života nebo se k ní po delší přestávce vrátily. Na konkrétním případě se projevil vliv dobré pedagogické praxe, kdy vhodným přístupem vychovatelky byl vybudován základ pro pozdější činnost v dospělosti.

Jako výhodu označily respondentky zvládání běžných ručních prací, například pletení, háčkování, drhání a šití bez potřeby speciálních kompenzačních pomůcek a nákladných materiálů. Velkou výhodou je též skladnost a přenositelnost těchto materiálů. Takže každá respondentka si svou práci může nosit s sebou a takřka kdekoliv v ní pokračovat. U speciálních technik, konkrétně paličkování a tkaní byly respondentky spokojené se servisem, který jim byl poskytován prostřednictvím neziskových organizací zabývajících se mimo jiné i vyplňováním volného času lidí se zrakovým postižením a rekvalifikací. Tato pomoc pro ně byla v konkrétní situaci nenahraditelnou a umožnila jim seznámit se s technikami, ke kterým by jinak sami těžko hledaly přístup.

Dalším pozitivem ručních prací se ukázal jejich tvůrčí potenciál. Respondentky jejich prostřednictvím měly možnost v sobě nalézat skryté tvůrčí schopnosti, ale i rozvíjet již objevené nadání. Přitom zároveň jim ruční práce poskytovaly i možnost psychické relaxace a odreagování pomocí stereotypní činnosti.

Za hlavní negativa ručních prací označily respondentky závislost na kontrole vidícími a časovou a volní náročnost ručních prací.

Při vyrovnávání se s postižením mají ruční práce význam kompenzační, protože při jejich provádění dochází k rozvíjení ostatních (kompenzačních) smyslů. Konkrétně jde o zjemňování citlivosti prstů, zlepšování manuální obratnosti a prostorové představivosti.

V sociální rovině napomáhají ruční práce vyjití z izolace a začleňování do společnosti. Vytvářejí společné téma, nad kterým se mohou lidé s postižením i bez postižení společně setkávat. U lidí, kteří se věnovali ručním pracím již před ztrátou zraku, nemusí k přerušení sociálních kontaktů a vyloučení ze společnosti vůbec dojít. Pokud změny ve zrakovém vnímání neměly za následek přerušení aktivity v ručních pracích, pak nedošlo ani ke ztrátě nebo přerušení společenských styků a aktivit s nimi spojených. Velký přínos v sociální rovině významu ručních prací má aktivita neziskových organizací. Většina respondentek díky aktivitám těchto organizací měla příležitost vystavovat své výrobky na výstavách a přehlídkách. To mělo motivační vliv na jejich další práci i kladný vliv na jejich psychiku v oblasti naplňování základních potřeb, konkrétně potřeby seberealizace.

Potřeba uznání a seberealizace je považovaná za základní lidskou potřebu. Z hlediska překonávání postižení je její naplňování důležitou složkou ovlivňující jednání a motivy člověka. Ruční práce mohou přinášet lidem se zrakovým postižením naplnění těchto potřeb. Společně s volnými vlastnostmi tak nabývají význam psychologický. Do oblasti seberealizace spadá též nalezení takového uplatnění, které je okolím kladně přijímáno a vyvolává očekávanou sociální interakci. Toho respondentky dosahovaly rozdáváním svých výrobků. Z volných vlastností docházelo k rozvoji vytrvalosti, svědomitosti, cílevědomosti, sebehodnocení, samostatnosti a iniciativnosti, které pak ovlivňovaly kvalitu jejich života s postižením. K uspokojování potřeby uznání docházelo u respondentek jednak ze strany sebe sama, v podobě spokojenosti se svými výrobky a s úspěchy, ale hlavně k jejímu naplňování docházelo v interakci s lidmi obdivujícími hotové výrobky.

Dále jsem význam ručních prací v životě lidí se zrakovým postižením posuzovala z hlediska tvořivosti. Za hlavní motiv vedoucí k tvorbě jsem označila touhu po přijetí okolním světem a potřebu druhé obdarovat. Význam ručních prací jsem tedy hledala v jejich naplňování a uspokojování. Z tohoto hlediska se ruční práce ukázaly

jako činnost naplňující a uspokojující tyto potřeby, a to ve všech specifických požadavcích každé respondentky. Ruční práce tedy napomáhají člověku s postižením využít svůj tvořivý potenciál k udržení nebo vytvoření sociálních vazeb a rozvíjení společenského života. Tvořivé strategie, které si některé respondentky za pomoci ručních prací vytvořily, jim pomohly mimo jiné překonat těžká období svého života.

V oblasti trávení volného času měly pro respondentky ruční práce význam v překonávání dopadu negativního volného času na jejich psychiku. Z rozhovorů vyplynulo, že tyto problémy měly respondentky, které z různých důvodů neměly delší dobu zaměstnání ani nebyly aktivní v nějaké jiné činnosti. Další dvě respondentky byly časově hodně vytížené a ruční práce pro ně byly smysluplným naplňováním volného času.

Posledním hlediskem pro posouzení významu ručních prací bylo jejich využití k výdělečné činnosti. Tímto způsobem se začala ručním pracím věnovat jedna respondentka. Techniku tkaní si vybrala jako rekvalifikační obor. Přesto, že její prvotní potřeba byla najít zaměstnání, získala tím postupně i naplnění všech výše popsaných potřeb. Pro druhou respondentku bylo naopak nadstavbou využití ručních prací jako výdělečné činnosti. Na prvním místě jí ruční práce přinesly naplnění jejích potřeb a navázání sociálních kontaktů a jako přidaná hodnota byla možnost drobného přivydělání.

Závěr

Tato bakalářská práce přináší výsledky kvalitativního výzkumu, který se uskutečnil na vzorku čtyř žen s těžkým zrakovým postižením, jež se zabývají nebo zabývaly ručními pracemi. V teoretické části práce jsem se snažila shromáždit informace týkající se vykonávání ručních prací lidmi se zrakovým postižením v co nejširším kontextu. Zabývala jsem se všeobecným významem pojmu ruční práce, vývojem technik využívaných lidmi se zrakovým postižením a postavením a obsahem ručních prací jako vzdělávacího předmětu ve speciálním školství v minulosti i v současnosti. Hledala jsem v odborné literatuře a v dostupných elektronických zdrojích informace o podmínkách, za jakých je člověk se zrakovým postižením schopný a dostatečně motivovaný ruční práce vykonávat. Konkrétně jsem se zabývala otázkou přijetí vlastního znevýhodnění, tvořivosti u lidí se zrakovým postižením a jejich tvořivými strategiemi a kompenzačními pomůckami využívanými při ručních pracích. Krátce jsem se zmínila o tom, jakým způsobem se lidé se zrakovým postižením mohou s ručními pracemi seznámit a kde mohou prezentovat své výrobky. Na závěr teoretické části jsem se zabývala volným časem lidí se zrakovým postižením a sociálním dopadem ručních prací v jejich životě.

Ve výzkumné části jsem se pokusila pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjistit, jakým způsobem rozvíjejí a vyplňují ruční práce volný čas lidí se zrakovým postižením a které jejich psychické nebo sociální potřeby jsou touto činností naplňovány. Na tomto místě je vhodné připomenout, že závěry, které jsem z těchto rozhovorů vyvodila, jsou platné pouze pro konkrétní osoby, patřící do mého výzkumného vzorku, a nelze je zobecňovat na celou populaci lidí se zrakovým postižením. Přestože výsledky tohoto výzkumu nemají za cíl reprezentovat celou populaci, jejich hodnota spočívá v hlubším pohledu na specifickou skupinu reprezentovanou jedinci s rozdílnými podmínkami, postoji i důvody, kvůli kterým se začali ručním pracím věnovat. Cíle vytyčeného na počátku práce se mi podařilo dosáhnout.

Tvorba bakalářské práce, zejména její praktická, kvalitativní část byla pro mne velmi náročná, ale také zajímavá. Sama jsem netušila, jak těžké bude získat

respondentky pro své rozhovory. Respondentky, které se mnou hovořily, byly rády, že dostaly příležitost o svých zážitcích a zkušenostech mluvit.

Na počátku celé práce jsem se domnívala, že téma, které jsem se rozhodla zpracovat, je spíše mojí „srdeční“ záležitostí a v současné době již není příliš důležité pro zlepšování kvality života lidí se zrakovým postižením. V průběhu výzkumu jsem však dospěla k přesvědčení, že přínos ručních prací pro respondentky byl zásadní a ovlivňující kvalitu jejich života v mnoha směrech. Proto je škoda, že dnes mají ruční práce na základních školách i na školách speciálních tak malou časovou dotaci. Jak totiž z odpovědí respondentek vyplynulo, je důležité, když se mohou s technikami ručních prací seznámit již v dětství.

Uvědomuji si, že výzkum by se dal ideálně rozšířit o například dotazníkové šetření mezi lidmi se zrakovým postižením využívajícími nabídek volnočasových aktivit neziskových organizací, který by řešil jejich spokojenost s těmito možnostmi. Tím by se zesílila i validita celého výzkumu.

Přínos této práce vidím ve dvou rovinách. Tato práce by měla být povzbuzením pro učitele a vychovatele věnujícím se ručním pracím na školách pro žáky se zrakovým postižením. I když se jejich žáci ručním pracím po opuštění školy nebudou věnovat, to že se s nimi na škole seznámili, může mít v budoucnu vliv na jejich život. V náročných životních situacích (v jakých se například ocitly respondentky) jim tato dovednost pomůže takovou situaci překonat. Ideálně bych viděla přínos v navýšení časové dotace předmětu Pracovní výchova a Pracovní činnosti na základních školách pro žáky se zrakovým postižením.

Druhou rovinu přínosu této práce pro praxi spatřuji v možnosti přiložit výsledky výzkumné části této práce k žádostem o grant na konkrétní projekty týkající se naplňování volného času lidí se zrakovým postižením ručními pracemi nebo jejich prezentací. Vyšší dotace by si zasloužily i projekty zabývající se rekvalifikací a zaměstnáváním lidí se zrakovým postižením. Domnívám se, že neziskové organizace fungující na našem území poskytují v oblasti služeb pro lidi se zrakovým postižením poměrně bohaté a kvalitní služby, které by si zasloužily hlavně vyšší finanční podporu. Největší pozornost bych věnovala projektům jednotlivých nadšenců, jako je Mgr.

Slouková a její technika paličkování pro nevidomé (Holeňová, Slouková, [cit. 2012-10-26]) a jí podobní, kteří z nadšení a zájmu zpřístupňují lidem s postižením činnosti, o kterých je laická veřejnost přesvědčená, že je člověk se zrakovým postižením nemůže vykonávat. Opak je pravdou a obohacení se mohou cítit všichni zúčastnění.

Seznam použité literatury

- BIBLE: *Písmo svaté starého a Nového zákona*. Praha: Biblická společnost, 1990.
- BLAŽEK, Bohuslav a Jiřina OLMROVÁ. *Krása a bolest: Úloha tvořivosti, umění a hry v životě trpících a postižených*. Praha: Panorama, 1985. Pyramida. ISBN 11-101-85.
- BRITAINOVÁ, Judy. *Velká obrazová encyklopedie ručních prací*. Praha: Cesty, 1996. ISBN 80-7181-086-X.
- BUBENÍČKOVÁ, H. *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia: sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí Hradec Králové, 21.-23.9.2001*. Vyd. 1. Editor Ján Jesenský. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, s. 222 – 235 Aktuální otázky speciální pedagogiky, 2. ISBN 80-704-1041-8.
- ČÁLEK, Oldřich. *Akceptace vady jako produkt sociálních vztahů postiženého jedince*. Praha: Novinář, 1988, Malá tyflogická knihovna, sv.9.
- FURMANÍKOVÁ, Lada. Mentální postižení a tvořivost. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. 2006, roč. 16, č. 2, s. 89-96. ISSN 1211-2720.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad Vladimír Jůva. Brno: Paido, 2000, 207 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3179-6.
- KAUCKÁ, Marta. *Ruční práce a práce v domácnosti jako princip vzdělávací a součást pracovního vyučování na školách I. cyklu*. [S.l.: s.n., 1990]
- KÖNIGOVÁ, Marie. *Tvořivost: Techniky a cvičení*. Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 978-80-247-1652-7.
- KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, Lea. *Oftalmopedie*. 2. doplněné vydání. Brno: Paido, 2000. edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-84-2.
- MATYSKOVÁ Kateřina. *Kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením*. 1. vyd. Praha: Okamžik - sdružení pro podporu nejen nevidomých, 2009. ISBN 978-80-86932-24-8.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4
- MOJŽÍŠEK, Jiří. *Každý problém má řešení: aneb Netradiční kompenzační prostředky*. Praha: Okamžik, 2007. ISBN 978-80-86932-20-0.
- MORAVCOVÁ, D. a F. BERÁNEK. ASOCIACE ZRAKOVÝCH TERAPEUTŮ, o.s., Centrum zrakových vad s.r.o. *Využití speciálních optických pomůcek ve výuce a příjmu informací u žáků se zrakovým postižením*. Praha, 2010.
- MUŽÁKOVÁ, Monika. Pohled do dějin pracovního uplatnění lidí se zrakovým postižením v kontextu spolkové činnosti. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. 2005, roč. 15, č. 2, s. 114-126. ISSN 1211-2720.
- PRŮCHA, Jan. *Pedagogický slovník*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 292 s. ISBN 80-717-8029-4.
- SCHINDLEROVÁ, Olga. *Na ruce si nevidím: Praktické dovednosti pro život se zrakovým postižením*. Praha: Okamžik, 2007. ISBN 80-86932-10-9.

SMĚKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister&Principal, 2002. Studium. ISBN 80-85947-80-3.

ŠENFELDOVÁ, Helena. *Pletení z proutí od A do Z*. Vyd. 1. Ilustrace Dagmar Vlková. Praha: Sobotáles, 1995, 111 s. ISBN 80-859-2013-1.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: MU fakulta pedagogická, 1992.

Seznam použité literatury z elektronických zdrojů

Abraham Maslow. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 3. 4. 2012 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maslow

ČR. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: (se změnami provedenými k 1. 9. 2007). In: Praha, 2007. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf

Drátkování. Drobnosti pro radost [online]. 10.3.2007 [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: <http://www.drobnostiproradost.wz.cz/dratkovani.htm>

Historie textilu: Historické panorama tkaní. [online]. [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: <http://www.skolertextilu.cz/history/tkani/index.html>

Historie: Úvod. Střední škola Aloyse Klara [online]. [cit. 2013-01-01]. Dostupné z: <http://www.spsaklara.cz/historie>

HOLEŇOVÁ, Jiřina a Helena SLOUKOVÁ. Se zavřenýma očima je žít snadné. (John Lennon): A jak je to doopravdy?. In: Nevidomí mezi námi [online]. Okamžik, 2006 [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: http://www.nevidomimezinami.cz/main/nevidomimezinami/Texty/Umeni/Umelecka_mesla/Palickovani_a_dratovani.wiki

Klíčové kompetence. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 20. 9. 2010 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%AD%C4%8Dov%C3%A9_kompetence

KŘENKOVÁ, Jana. Volný čas osob s kombinovanými vadami. Brno, 2007. Dostupné z: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fis.muni.cz%2Fth%2F104604%2Fpdf_b%2FKombinovane_postizeni.doc&ei=fx8hUarnLsiRtAaqxYA4&usg=AFQjCNH8ev-GRRsBuKpBoij2m37qMEfpFA&bvm=bv.42553238,d.Yms. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Tomáš Čech, PhD.

KUDLOVÁ, Dana. Tyfloart 2011. Zora: časopis pro zrakově postižené. 2011, roč. 95, č. 20. Dostupné z: <http://goa.brailnet.cz/nastenka/Zora/Zora-%C4%8Dasopisy%20pro%20zrakov%C4%9B%20posti%C5%BEen%C3%A9/Zora%20-%20z%C3%A1kladn%C3%AD%20%C4%8Dasopis/Zora20.txt>

LENFELDOVÁ, Irena. [online]. 2008 [cit. 2012-10-25]. Dostupné z:

<http://www.opvk.eu/LinkClick.aspx?fileticket=20Fx%2BM%2BCEQI%3D&tabid=5541&mid=8815&language=cs-CZ>

Maslowova pyramida potřeb. Zdravi4u.cz: Studio zdraví Hedis [online]. 2011 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://www.zdravi4u.cz/view.php?cislocclanku=2011102701>

Netklub herdulky: Kouzlo paličkované krajky [online]. 19.7.2010 [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: <http://netklubherdulky.napady.net/historie-palickovane-krajky-2>

Pedig. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 18. 9. 2012 [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedig>

Pobytové rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina, o.p.s. Dědina [online]. 2010 [cit. 2012-10-26]. Dostupné z: <http://www.dedina.cz/index.html>

Pojem integrace. RADEK KUČERA & DAUGHTER. ABZ slovník cizích slov [online]. 2005 - 2006 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/integrace>

Pojem paradigma. RADEK KUČERA & DAUGHTER. ABZ slovník cizích slov [online]. 2005 - 2006 [cit. 2012-10-28]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/paradigma>

Princezna Voršila dveře zimy otvírá. Druidova.mysteria.cz [online]. [cit. 2012-10-14]. Dostupné z: http://druidova.mysteria.cz/KELTSKY_ROK/VORSILA.htm

Průmyslová revoluce. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-10-14]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C5%AFmyslov%C3%A1_revoluce

Rámcový vzdělávací program. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 24. 3. 2011 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1mcov%C3%BD_vzd%C4%9B%C3%A1vac%C3%AD_program

Rozvoj vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Rovné příležitosti [online]. 2011 [cit. 2013-01-26]. Dostupné z: <http://www.rovne-prilezitosti.cz/clanky/clanek-3.html>

Rozvoj vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Rovné příležitosti [online]. 2011 [cit. 2013-01-26]. Dostupné z: <http://www.rovne-prilezitosti.cz/clanky/clanek-3.html>

RŮŽIČKOVÁ, Hana. Ruční práce - vše o vyšívání, pletení, háčkování, batikování, drhání, patchworku ... rady, návody, vzory.: Historie drhání [online]. 2005, 2012 [cit. 2012-10-25]. Dostupné z: <http://www.rucniprace.cz/drhani-historie.php>

Stručná dvoustletá historie školy. Škola Jaroslava Ježka [online]. [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.skolajj.cz/historie/>

Střední škola. Střední škola a mateřská škola Aloyse Klara [online]. [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://www.spsaklara.cz/index.php>

Veselá škola šance pro všechny. Střední škola, základní škola a mateřská škola pro

zrakově postižené, Brno, Kamenomlýnská 2: Základní škola [online]. 7.1.2010 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://www.sss-ou.cz/files/svp/SVP_komplet_070110.pdf

WELCH, Charles. Ryder, William (DNB00). In: Wikisource: DNB Biografie [online]. 30. ledna 2011 [cit. 2012-10-25]. Dostupné z: [http://en.wikisource.org/wiki/Ryder,_William_\(DNB00\)](http://en.wikisource.org/wiki/Ryder,_William_(DNB00))

ZUŠŤÁKOVÁ, Petra. Historie odívání a její vliv na současnou módu. Liberec, 2012. Dostupné z: <http://www.kht.tul.cz/items/A-BP/bp2012/Zustakova%20-%20Vliv%20historick%C3%BDch%20m%C3%B3dn%C3%ADch%20trend%C5%AF%20na%20sou%C4%8Dasnou%20m%C3%B3du.pdf>. Bakalářská. Technická univerzita v Liberci. Vedoucí práce Ing. Miroslava Maršálková, Ph.D.

Používané odkazy

<http://www.brailnet.cz/>
<http://sdruzeniporozumeni.sweb.cz/>
<http://www.okamzik.cz/>
<http://www.tyflocentrum.cz/>
<http://www.diakonie.cz/>
<http://www.brailnet.cz/szpoajp/>
<http://www.brailnet.cz/sons/casopis/>
<http://www.svaztp.cz/start/>

Seznam příloh

- Příloha č.1 Otázky k polostrukturovanému rozhovoru
- Příloha č.2 Přepis polostrukturovaného rozhovoru s respondentkou R 1
- Příloha č.3 Přepis polostrukturovaného rozhovoru s respondentkou R 2
- Příloha č.4 Přepis polostrukturovaného rozhovoru s respondentkou R 3
- Příloha č.5 Přepis polostrukturovaného rozhovoru s respondentkou R 4
- Příloha č.6 Fotografie výrobků respondentky R1